

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

Azerbaycan dış politikasının oluşumunda ordunun rolü ve önemi

Hazırlayan

Cavanşir Qafarov

1417.02009

BAKÜ-2018

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASININ OLUŞUMUNDA
ORDUNUN ROLÜ VE ÖNEMİ

Danışman

Öğr. Gör. Ziyadhan Hasanov

Hazırlayan

Cavanşir QAFAROV

1417.02009

BAKÜ-2018

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Kafedra “İqtisadiyyat və İşlətmə

TƏSDİQ EDİRƏM

“___” _____ 2018

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ VERİLMİŞ TAPŞIRIQ

“Türk Dünyası İşlətmə” fakültəsinin **Beynəlxalq Münasibətlər**
(Uluslararası İlişkiler) ixtisası üzrə

təhsil alan tələbəsi

Cavanşir Qafarov Elyar
(adı, soyadı, atasının adı)

Diplom işinin rəhbəri

Müə. Ziyadxan Həsənov Əli
(adı, soyadı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi)

1. İşin mövzusu **Azərbaycan Dış Politikasının Oluşumunda Ordunun**
Rolü ve Önemi

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti tərəfindən təsdiqlənsin

“___” _____ 2018 il

No

2. Tələbənin sona yetirdiyi işin kafedraya təhvil müddəti: 8 ay

3. İşin məzmunu və həcmi (izahı, hesabı və eksperimental hissəsi, yeni təhlilə ehtiyacı olan müəssisələr) Özet, Giriş, Birinci bölüm, İkinci bölüm, Üçüncü bölüm, Sonuç, Kaynakça

4. Buraxılış işi üçün lazımi materiallar

Kaynakça

AKYÜREK, Salih (2010), “Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu”, Rapor: 24, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, s.3.

ALİYEV, Kamal Makili (2017), “Azərbaycan-NATO Münasibətləri”, Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri, ss. 651-657, 662.

AKSU, Muharrem (2012), “Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizmasında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Etkinliği ve 2003 Sonrası Değişim”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.17, S.3, s. 443.

ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Şəxsi Nümayəndəsinin Ofisi ilə əməkdaşlıq, (Erişim: 09 Mayıs 2018, <https://mod.gov.az/az/atet-ile-emekdasliq-029/>).

Azərbaycan Respublikası və Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı (NATO) arasında hərbi əməkdaşlıq, (Erişim: 09 Mayıs 2018, <https://mod.gov.az/az/nato-ile-emekdasliq-028/>).

Azərbaycan Tarihi (2008), Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Elm Yayınları, C.5, Bakü.

Azərbaycan Tarixi, (2008), Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Elm Yayınları, C.7, Bakü.

BABAOĞLU, Hikmet (2009), Azərbaycan Respublikasının Müasir Dünya Siyasətində Yeri və Rolü, Bakı Universiteti Yayınları, Bakü.

Beynəlxalq Hərbi Əməkdaşlıq, (Erişim: 12 Mayıs 2018, <https://mod.gov.az/az/beynelxalq-herbi-emekdasliq-025/>).

Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi (BQXK) ilə əməkdaşlıq, (Erişim: 08 Mayıs 2018, <https://mod.gov.az/az/bqxk-ile-emekdasliq-520/>).

BAĞIROVA, Gülarə (2015), “Azərbaycan Respublikasının Xarici Dövlətlərlə Hərbi-Texniki Əməkdaşlığı”, *Milli Təhlükəsizlik və Hərbi Elmlər Dergisi*, s.1, 30-32.

BAĞIROVA, Gülarə (2017), “Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin İnkişaf Mərhələləri: Ölkədaxili İslahatlar ,Beynəlxalq Hərbi Əməkdaşlıq”, *Hərbi Bilik Dergisi*, C.3, S.148, s. 3.

BİLGİN AYTAÇ, Gizem (2013), *Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel ve ÖZEN, Çınar (2004), “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağlılık”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C.1, S.4, Ankara, ss. 63-65.

EMRAHOV, Ramiz (2015), “Rusiyanın Ermənistan-Azərbaycan Münaqişəsində Siyasəti”, *Hərbi Bilik Dergisi*, S.3, ss. 62-64.

ƏLİYEV, Telman, “Uğursuz Daşaltı əməliyyatı və acı nəticələri”, Xalq qəzeti, 27.01.2014, (Erişim: 09 Mart 2018, <http://www.xalqgazeti.com/az/news/analytics/41525>)

PEHLİVAN, Cahit (2009), *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Güvenirliği Üzerine Bir Araştırma ve Ordu Millet Geleneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, İstanbul.

GASIMLI, Musa; HÜSEYNOV, Cavid (2005), *Azərbaycanın Baş Nazirləri*, Adiloğlu Yayınları, Bakü.

GASIMOVA, Həcər (2008), *Xarici Əlaqələr Hüququ*, Bakı Universiteti Yayınları, Bakü.

GASIMOV, Kamal (2017), “Azərbaycan-İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Münasibətləri”, *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri*, ss. 619-625.

GÜLER, Uğur (2006), *Türkiyede Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, İzmir.

GÜRCAN, Metin (2012), “Savaşın Değişimi ve Teorik Yaklaşımlar”, (Edt. Atilla Sandıklı), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul.

HASANOV, Eli (2016), *Azərbaycan Respublikasının Milli İnkişaf və Təhlükəsizlik Siyasətinin Əsasları*, Zərdabi LTD Yayınları, Bakü.

HÜSEYNOV, Süleyman (2016), “Beynəlxalq geosiyasi proseslər və Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası”, *Milli Təhlükəsizlik və Hərbi Elmlər Dergisi*, C.2, S.2, ss. 129-130.

İSKENDEROV, Heyal (2017), “Azərbaycan-NATO Münasibətləri: Strateji Tərəfdaşlığa Aparan Yol”, *Hərbi Bilik Dergisi*, S.2, SS. 64-80.

İşğal Olunmuş Ərazilər, (Erişim: 11 Mart 2018, <http://www.tarix.gov.az/rayonlar.php>).

KARABULUT, Andaç ve DEĞER, Filiz (2015), “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşımına Genel Bakış”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.2, ss. 76-77.

MAHMUDOV Yaqub (2004), , *Azərbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi*, C.1, Lider Nəşriyyat, Bakü, s. 452.

MEMMEDOVA, Naile (25 Ocak 2017). “Azərbaycan-İsrail əlaqələri zamanın qovşağında”. Xalq gazetesi, 6.

METİN, Ümit (2004), *Amerika Birleşik Devletlerinde Ordunun Dış Politikadaki Yeri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master tezi, Ankara.

MÖVSÜMLÜ, Cavid (2014), “Müasir Dövrə Pakistan-Azərbaycan Münasibətləri (1991-2013)”, *Tarix və Onun Problemləri Dergisi*, C.1, ss.124-126.

NEBİBEYLİ, Ziyadhan (2011), Sultan Bəy və Xosrov Bəy Qardaşları, Nurlar Yayınları, Bakü.

NESİBOV, Misir (2013), *Beynəlxalq Münasibətlər və Dövlətlərin Güclərinə Göre Təsnif Olunmalarının Əsasları*, Elm və Təhsil Yayınları, Bakü.

NESİBZADE, Nesib (1996), Azərbaycan Xarici Siyasəti, Ay-Ulduz Yayınları, Bakü.

NEZİRLİ, Şemistan (2006), Güllələnmiş Azərbaycan Generalları, Kooperasiya Yayınları, Bakü.

Qarabağın Görkəmli şəxsiyyətləri, (Erişim: 08 Mart 2018, <http://www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=1&menu=17&id=31#.WqEZ1topLDd>).

SANDIKLI, Atilla (2014), “Yumuşak Güç Savaşları”, , Siyaset Okulu toplantısı, (22 Mart 2014, Ankara), Bahçeşehir Üniversitesi, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Ankara, s.185.

SANDIKLI, Atilla; EMEKLİER, Bilgehan (2012), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, (Edt. Atilla Sandıklı), Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, BİLGESAM Yayınları, İstanbul.

SANDIKLI, Atilla; EMEKLİER, Bilgehan (2014), “21. Yüzyılda Yeni Güvenlik Anlayışları ve Yaklaşımları”, Uluslararası Balkan Kongresi, (28-29 Nisan 2014, İzmit), Kocaeli Üniversitesi, İzmit, ss. 22-24.

SÜLEYMANOV, Mehman (2001), Azərbaycanın Hərb Tarixi, C.1, Firouzan Yayınları, Tehran.

SÜLEYMANOV, Mehman (2018), Azərbaycanda Ali Baş Komandanlıq İnstitutunun Heydər Əliyev Mərhələsi, Elm və Təhsil Yayınları, Bakü.

TOPÇU, Yücel (2015), *Askeri Gücün Değişen İşlevi ve NATO'nun Var Oluş Gerekçesi (1991-2014)*, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

UĞUZ, Ayşegül (2016), “Liberalizmde Güvenlik Kavramı ve Uluslararası Güvenliğe Getirilen Çözümler”, V.Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, (12-15 Mayıs 2016, Isparta), Bildiriler Kitabı 2, Süleyman Demirel Üniversitesi , Isparta, s. 90.

VELIYEV, Cavid (2017), “Azərbaycan Xarici Siyasətində Türk Şurasının Yeri”, Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri, ss. 663, 710-714.

YÜCE, Ahmet (2016), “Azərbaycan-Türkiyə Hərbi Əməkdaşlığı”, *Hərbi Bilik Dergisi*, S.1, ss. 99-100.

ZEYNALABDİNOV, Esger (2014), “ABŞ-ın Cənubi Qafqazda Hərbi-Siyasi Maraqları (1990-2001)”, *Bakı Universitetinin Xəbərləri Dergisi*, S.1, ss. 174-176.

“Xocalı soyqırımını bəşəriyyətə qarşı ən qanlı cinayətlərdəndir”, (Erişim: 09 Mart 2018, <https://news.milli.az/politics/247501.html>).

5. Qrafik materiallarının siyahısı dəqiq göstəricilərlə (vacib cədvəl, certyojlar, yaxud qrafiklər, nümunələr və s.)

6. Buraxılış işi üzrə məsləhətçinin soyadı, adı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi (diplom işinin ona aid olan hissəsini göstərməklə)

Dr. Nazim Cəfərov Kamil

7. Buraxılış işinin təqdimi üzrə təqvim planı:

Sıra No	İşin hissələrinin adı yerinə yetirilməsi müddəti	Qurtarma faizi (yerinə yetirilmə)	İşin
---------	--	--------------------------------------	------

faktiki

plan

üzrə

1. Bölüm (Ekim 2017 – Ocak 2018)
2. Bölüm (Şubat 2018 – Nisan 2018)
3. Bölüm (Mayıs 2018)

Buraxılış işinin rəhbəri _____
imza

Məsləhətçi _____
imza

Tapşırıqı imza üçün qəbul etdim _____
(tələbənin imzası)

Tapşırıqın qaytarılması tarixi “_____” _____ **2018-ci il**

Qeyd 1. Buraxılış işi üzrə verilmiş tapşırıq 2 nüsxədən ibarətdir. Nüsxənin biri tələbəyə verilir, ikincisi kafedrada qalır.
2. Hazırlanmış buraxılış işini tapşırıqla birlikdə tələbə DAK təqdim edir.

BURAXILIŞ İŞİNİN PLANI

TUTANAK

ÖZET.....	
GİRİŞ.....	
İÇİNDEKİLER.....	
KISALTMALAR.....	
BİRİNCİ BÖLÜM.....	
ULUSLARARASI TEORİLERDE DIŞ POLİTİKA VE ORDU İLİŞKİSİ.....	
1.1. Realizmde Dış Politika ve Ordu İlişkisi.....	
1.2. Liberalizmde Dış Politika ve Ordu İlişkisi	
1.3. Eleştirel Teorilerde Dış Politika ve Ordu İlişkisi.....	
İKİNCİ BÖLÜM	
AZERBAYCAN ORDUSUNUN KURULUŞU	
2.1. Azerbaycan Ordusunun Kuruluş Süreci.....	
2.1.1. Hosrov bey Sultanov dönemi (29 Mayıs 1918- 11 Haziran 1918)...	
2.1.2. Feteli han Hoyski dönemi (7 Kasım 1918 – 25 Aralık 1918).....	
2.1.3. Samet bey Mehmandarov dönemi (25 Aralık 1918 - 28 Nisan 1920).....	
2.1.4. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dönemi.....	
2.1.5. Valeh Berşadlı dönemi (5 Eylül 1991 – 11 Aralık 1991).....	
2.1.6. Taceddin Mehdiyev dönemi (11 Aralık 1992 – 17 Şubat 1992)	
2.1.7. Tahir Eliyev dönemi (24 Şubat 1992 – 17 Mart 1992).....	
2.1.8. Rehim Gazıyev dönemi (17 Mart 1992 – 20 Şubat 1993).....	
2.1.9. Dadaş Rzayev dönemi (20 Şubat 1993 – 17 Haziran 1993).....	
2.1.10. Sefer Ebiyev dönemi (17 Haziran 1993 – 7 Ağustos 1993)	
2.1.11. Memmedrefi Memmedov dönemi (2 Eylül 1993 – 6 Şubat 1995).	
2.1.12. Sefer Ebiyev dönemi (6 şubat 1995 – 22 ekim 2013).....	
2.1.13. Zakir Hasanov dönemi (22 Ekim 2013 – Günümüz).....	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASI VE ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞINDA ORDUNUN ROLÜ	
3.1. Ulusal Güvenlik Politikası	

3.1.1. Azerbaycan Güvenlik Politikasının Oluşumu.....	
3.1.2. Azerbaycanın Ulusal Çıkarları ve Ulusal Güvenliğe Yönelik Tehditler.	
3.1.3. Ulusal Güvenlik Politikasının Ana Hatları	
3.1.3.1. Askeri Güvenlik Politikası	
3.1.3.2. Diğer Güvenlik Politikaları	
3.2. Dış Politika Oluşumunda Ordunun Rolü	
3.2.1. Yabancı Ülkelerle Askeri İlişkiler	
3.2.2. Uluslararası Örgütlerle Askeri İlişkiler.....	
3.2.3. Güç Gösterisi, Ortak Eğitimler ve Uluslararası Organizasyonlarda Yer Alma.....	
SONUÇ.....	
KAYNAKLAR.....	

ÖZET

Uluslararası sistemin şekillenmesinde, politik kararların alınmasında, devletlerarası ve örgütlerarası ilişkilerin kurulmasında ordu önemli bir yere sahiptir. Azerbaycanın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllardan günümüze kadar politikalarında ordunun payı büyüktür. Nitekim orduda yaşanan sorunların doğrudan Azerbaycan toprak bütünlüğüne etki etmesi, bölgedeki çatışmalar, savaş ve güvenlik sorunları ordunun önemini giderek artırmaktadır.

Bu tezin amacı Azerbaycan dış politikasının oluşumunda ordunun rolünün ve Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin dış politika açısından öneminin tesbit edilmesidir. Tez çerçevesinde dış politika ve ordu ilişkisi uluslararası teoriler kapsamında açıklanmış, konuyla ilgili farklı görüşler ve devletlerin tarihsel süreçte sergiledikleri tutumlar incelenmiş, Azerbaycan ordusunun bağımsızlık öncesinden günümüze kadar gelen gelişim süreci ve bu süreçte yaşanan olaylar Savunma Bakanları açısından sıralanmış, Azerbaycan Ulusal Güvenlik Politikası, bu politikanın etrafında şekillenen güvenliğe yönelik tehditler ve ulusal çıkarlar, ordunun bu politikadaki önemi anlatılmış ve yabancı devletlerle, uluslararası örgütlerle Azerbaycanın geliştirdiği ilişkilerde ordunun sahip olduğu yer araştırılmıştır.

Verilerin toplanması aşamasında Azerbaycan Ulusal Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi ve Savunma Bakanlığı Kütüphanesinde kaynak taraması yapılmış, bu kütüphanelerden temin edilen kaynaklar dikkate alınmıştır.

Araştırma sonucunda ordunun, Azerbaycan açısından önemli bir yere sahip olduğu, i ve dış politik kararların alınmasında hesaba katıldığı ve ordunun rolünün giderek artığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Ordu, Ulusal Güvenlik Politikası, Uluslararası İlişkiler

İÇİNDEKİLER

TUTANAK.....	i
ÖZET.....	xi
İÇİNDEKİLER.....	xiii
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TEORİLERDE DIŞ POLİTİKA VE ORDU İLİŞKİSİ

1.1.Realizmde Dış Politika ve Ordu İlişkisi.....	2
1.2. Liberalizmde Dış Politika ve Ordu İlişkisi	4
1.3. Eleştirel Teorilerde Dış Politika ve Ordu İlişkisi.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN ORDUSUNUN KURULUŞU

2.1. Azerbaycan Ordusunun Kuruluş Süreci.....	11
2.1.1. Hosrov bey Sultanov dönemi (29 Mayıs 1918- 11 Haziran 1918)12	
2.1.2. Feteli han Hoyski dönemi (7 Kasım 1918 – 25 Aralık 1918).....	12
2.1.3. Samet bey Mehmandarov dönemi (25 Aralık 1918 - 28 Nisan 1920).....	14
2.1.4. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dönemi.....	15
2.1.5. Valeh Berşadlı dönemi (5 Eylül 1991 – 11 Aralık 1991).....	16
2.1.6. Taceddin Mehdiyev dönemi (11 Aralık 1992 – 17 Şubat 1992) ..	17
2.1.7. Tahir Eliyev dönemi (24 Şubat 1992 – 17 Mart 1992).....	18
2.1.8. Rehim Gazıyev dönemi (17 Mart 1992 – 20 Şubat 1993).....	18
2.1.9. Dadaş Rzayev dönemi (20 Şubat 1993 – 17 Haziran 1993).....	19

2.1.10. Sefer Ebiyev dönemi (17 Haziran 1993 – 7 Ağustos 1993)	20
2.1.11. Memmedrefi Memmedov dönemi (2 Eylül 1993 – 6 Şubat 1995)	21
2.1.12. Sefer Ebiyev dönemi (6 şubat 1995 – 22 ekim 2013).....	24
2.1.13. Zakir Hasanov dönemi (22 Ekim 2013 – Günümüz).....	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAIJAN DIŞ POLİTİKASI VE ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞINDA ORDUNUN ROLÜ

3.1. Ulusal Güvenlik Politikası	28
3.1.1. Azerbaycan Güvenlik Politikasının Oluşumu.....	29
3.1.2. Azerbaycanın Ulusal Çıkarları ve Ulusal Güvenliğe Yönelik Tehditler.	31
3.1.3. Ulusal Güvenlik Politikasının Ana Hatları	33
3.1.3.1. Askeri Güvenlik Politikası.....	33
3.1.3.2. Diğer Güvenlik Politikaları.....	35
3.2. Dış Politika Oluşumunda Ordunun Rolü	36
3.2.1. Yabancı Ülkelerle Askeri İlişkiler	40
3.2.2. Uluslararası Örgütlerle Askeri İlişkiler.....	44
3.2.3. Güç Gösterisi, Ortak Eğitimler ve Uluslararası Organizasyonlarda Yer Alma	48
SONUÇ.....	52
KAYNAKLAR.....	54

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADEX	Uluslararası Savunma Sanayi Fuarı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASELSAN	Askeri Elektronik Sanayii
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
DSA	Defence Services Asia
DSH	Devlet Sınır Hizmeti
İDEF	İnternational Defence Industry Fair
İCRC	İnternational Committee of the Red Cross
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
M.Ö.	Milattan Önce
MSPO	Miedzynarodowy Salon Przemyslu Obronnego
NATO	North Atlantic Treaty Organization
REGEX	Regional Exercise
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDİK	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi
TİSAŞ	Trabzon Silah Sanayi Anonim Şirketi
TJK	Türkiye Jandarma Kuvvetleri

UGK Ulusal Güvenlik Konsepti

GİRİŞ

Ordu dış politika ilişkisi, tarihin çoğu döneminde toplumları ilgilendiren bir süreç olarak gelişmiştir. Toplumlar, devletleşmeye giden süreçte sınıflandırılmaya tabi tutulmuş ve ordunun bu sınıflandırmada önemi artmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık gösteren ordunun günümüz siyasal süreçte önemli bir aktör olduğu bilinmektedir.

Azerbaycan ordusu da kurulduğu ilk yıllardan günümüze kadar ülke için önemli bir güç olmuş, bu gücün gelişimi için farklı dönemlerde farklı uygulamalar yapılmıştır. Ordu altyapısının oluşumunda yaşanan zorluklar Azerbaycan için kötü sonuçlar ortaya çıkarmış, sağlam temelli ordunun kuruluşuyla beraber iç ve dış politikada ordunun olumlu etkisi gözlemlenmiştir.

Çalışma boyunca ordunun Azerbaycan dış politikasında rolü incelenmiş, tarihsel süreçte Azerbaycanın izlediği yol ile ordunun bu yol içindeki önemi araştırılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde uluslararası teorilerde ordu ve dış politika ilişkisi, bu ilişkiye realizm, liberalizm ve eleştirel teorilerin bakışı incelenmiştir. İkinci bölümde Azerbaycan ordusunun temellerinin atıldığı ilk yıllardan günümüze kadar olan süreç, bu süreçte yaşanan olaylar, farklı yönetimlerin orduya karşı sergiledikleri tutumlar açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Azerbaycanın Ulusal Güvenlik Politikasında, dış politikanın oluşumunda, örgüt ve devletlerle ilişkilerde ordunun rolü incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TEORİLERDE DIŞ POLİTİKA VE ORDU İLİŞKİSİ

1.1.Realizmde Dış Politika ve Ordu İlişkisi

Ordu, devletin egemenliğini korumak ve ona yönelmiş tehditleri önlemek için teşkil edilen, devlet düzenini iç ve dış tehlikelere karşı koruyan devlet gücüdür. Bu gücün savunma hizmetiyle beraber iç ve dış politik kararlarda da etkili olduğu görölmektedir. Güçlü bir ordunun dış politika kararlarnn uygulanmasında ve hedeflere ulaşmada önemli bir avantajı vardır. Bununla birlikte ordunu dikkate almayan dış politika kararı daha az görüldüğü gibi, dış politikaya paralel olmayan askeri kararda pek görölmemektedir. Günümüzde dış politika ve ordu birbirinin silahı haline gelmiş, ordu politik kararlarn uygulanmasına artan bir katılım göstermiştir (Aksu, 2012: 443).

Dış politika ve ordu ilişkileri gelişmiş ve az gelişmiş ölkeler arasında farklılık göstermektedir. Gelişmiş ölkelerde ordu dış politikanın uygulanmasında rol oynarken başka seçenek kalmamışsa en son kullanılacak güçtür ve daha çok ulusal güvenlik konularıyla ilgilidir. Az gelişmiş ölkelerde ise ordunun rolü politikanın oluşturulmasındadır (Metin, 2004: 10).

Realizm uluslararası sistemi, ulus-devlet yapılarını temel aktör kabul ederek güç mücadelesiyle inceler. Güç merkezli realist düşüncede devletler amaçlarını gerçekleştirmek için güce sahip olmalıdır ve bu güç çoğu zaman askeri güç olarak anlaşılmaktadır. Bu düşünceye göre devletler devamlı askeri hazırlık içinde olmalıdır ve varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan en önemli unsur ordudur. Realist teorisyenler askeri politikaları merkeze yerleştirerek uluslararası sistemi

açıklamaktadırlar. En tepede askeri güç konuları yer almakta, sonraki basamaklarda ise sosyal, ve ekonomik konular gelmektedir. K. Waltz ve J.Mearsheimer gibi düşünürler, devletlerin birbirlerini işbirliği durumunda aldatma ihtimaline vurgu yaparak askeri ittifaklar yoluyla güvenliğin sağlanacağını düşüncesini savunurlar. Waltzın savunmacı düşüncesine göre daha fazla güç daha az güvenliğe sebep olmaktadır ve uluslararası sistemde etkili olmayı isteyen devletler daha çok orduya sahip olan deyil ittifaklara daha çok uyan devletler olacaktır. John Mearsheimerin saldırmacı düşüncesinde ise devletler askeri güçlerinin çokluğuyla güvenliğini sağlamaktadırlar (Emeklier ve Sandıklı, 2014: 22-24). Morgenthau'ya göre güç materyal ve beşeri faktörler olarak ikiye ayrılır. Materyal faktörler, askeri hazırlık ve nüfustur. Beşeri faktörler ise, ulusal karakter ve moraldir. Realistlerin çoğu bu ayrımı kabul ederler fakat, yinede devletin gücünü askeri güçle ölçmektedirler. Devletlerin uluslararası güce sahip olabilmeleri için askeri hazırlık en önemli koşuldur çünkü karşılıklı güvenin azaldığı uluslararası sistemde korunmanın yolu güçtür. Neo realistlerin güvenlik ikilemi adlandırdığı model, Soğuk Savaş dönemindeki silahlanmayı açıklayan bir modeldir. Bu modele göre devletin kendi güvenliğine yönelik davranışları düşmanları tarafından tehlike olarak algılanmaktadır ve bu durum ülkeler arasındaki bunalımı beraberinde getirmektedir. Türkiye ve Yunanistanın Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma süreci bu modele örnektir (Emeklier ve Sandıklı, 2012: 6-9).

Realist ve neo realistlere göre devletlerin en önemli görevi güvenliğini sağlamaktır ve bu göreve yönelik her zaman tehditler olacaktır. Bu açıdan devletlerin ilişkileri sadece çıkara dayalı olduğu müddetçe uzun ve sürekli istikrarın sağlanması zordur. Bu düşünceye göre müttefik ve diplomatik ilişkiler, liderlerin tutumları, kıt kaynaklar ve sahip olunan

kaynakların güvenliği tehdit oluşturmakta ve savaşı kaçınılmaz hale getirmektedir. 11 Eylül sonrasında realist düşüncenin önemi artmış ve tehlikenin her zaman mevcut olduğu düşüncesi kuvvetlenmiştir. Tehlikelere karşı devletlerin alacağı önlem ise caydırıcılık kapasitesi yüksek olan dinamik ordunun mevcudiyetidir. Yusuf Has Hacıbe göre devletin güvenliğini askerler ve baltalar sağlar (Karabulut ve Değer, 2015: 76-77). Vegetius devlet güvenliğinin ordunun gücüne bağlı olduğunu belirterek, güçlü bir askeri yapı için sürekli çalışılması gerektiğini ve uzun süreli barışın askeri disiplini zayıflatarak devletin güvenliğine zarar verdiğini açıklamıştır. (Karabulut ve Değer, 2015: 73) Ordu dış politikaya güvenlik, savunma ve strateji penceresinden bakarak, onu güç mücadelesi olarak görmektedir. Askerler ülkeyi sürekli dış güçlerden gelecek tehdit altında gördükleri için ordunun dış politikada merkezi yere sahip olması gerektiğini savunurlar. Siviller dış politikaya ekonomik ve siyasi yönüyle birlikte bir bütün olarak bakarlar. Ordu zihniyeti ise dış politikada güvenliği merkeze alır ve dost, düşman ayrımına dayanır. Diplomat için rakip karşı taraftır ancak asker için rakip taraf düşmandır. Bu düşünce dış politikanın sadece güvenlik anlayışına sapanıp kalmasını sağlar (Aksu, 2012: 449).

1.2. Liberalizmde Dış Politika ve Ordu İlişkisi

Ordu sadece savaşta kullanılacak savaş sanatının haricinde, üyeleri toplumun her kesiminden gelen personeli de sosyalleştiren bir kurumdur. Harp koşullarının getirdiği zorluk ve fedakârlık gerektiren tüm faaliyetler ancak barış durumunda ki programlı ve titiz bir çalışma ile elde edilebilir.

Devlet ve ordu ilişkisinde iki zorunluluk bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ordunun, devlete karşı tehditlerden kaynaklanan işlevsel

zorunluluğudur. İkincisi toplumsal güçlerin, ideolojilerin yol açtığı toplumsal zorunluluktur. Bu zorunluluklardan sadece birini yansıtan ordular toplum çerçevesinde sorunlarla karşılaşa bilir. Bu iki zorunluluğun karşılıklı ilişkisi sivil-ordu ilişkilerindeki sorunun temelini oluşturmaktadır (Pehlivan, 2009: 46-47).

Liberal düşüncenin öncüsü olarak bilinen John Locke devletin amacının özgürlük olduğunu ve devletin temelini toplum sözleşmesinde yattığını savunur. Liberalizmde esas olan güvenlik ve özgürlük arasında kurulan dengedir. Bu durumda devletin amacı bireylerin özgürlüklerine etki etmeyecek şekilde iç ve dış güvenliği sağlamaktır. İki kutuplu sistemin yumuşamasıyla birlikte devlet dışı aktörler öne çıkmış, karşılıklı bağımlılık çerçevesinde oluşturulan ilişkilerde askeri güvenlik anlayışından farklı konular da gündeme gelmiştir. Liberalizm de realizm gibi uluslararası ilişkilerin anarşik yapısını kabul eder ancak bu yapıdaki iş birliğini inceler (Uğuz, 2016: 90).

Bununla birlikte liberallere göre işbirliğine ulaşmada anarşik yapı büyük bir sorun değildir ve ekonomideki karşılıklı bağımlılık sonucunda gücün askeri kapasite ile değil, ekonomik güçle ölçüleceği bir durum meydana gelmektedir. Joseph Nye göre günümüz dünyasında gücün kaynağı askeri güçten teknolojik ve ekonomik güce kaymıştır. Dolayısıyla devletler çıkarları için başka devletlerden bağımsız hareket edecek yapılarını yitirmişlerdir. Liberalizmde gücün aktif edilmesi için kullanılan araçlara etki araçları denmektedir. Bu araçları devlet başka bir devletin kararlarına etki etmede kullanır. Etki araçları ikiye ayrılır, sert ve yumuşak etki araçları. Sert etki araçları doğrudan ilişkilerde kullanılan askeri güç ve ekonomik yaptırımlardır. Yumuşak etki araçları ise ikna yöntemleridir (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004: 63-65).

Realizmin güç politikası merkezli yaklaşımının aksine liberalizme göre politika düşünce ürünüdür ve bu düşünceler zamanla değişerek devletlerarası uzlaşma oluşturula bilir. Bu işbirliği sayesinde realistlerin sıfır toplamlı oyunu yerine mutlak kazanç anlayışı ortaya çıkar ve aktörler karşılıklı kazanç elde ederler. Liberalizm uluslararası hukukun güvenliği sağlayacağını savunmaktadır. Hukuk anarşik sisteme barış getireceği gibi, kolektif güvenlik anlayışını da oluşturacaktır. Böylece, ulus ve bireylerin ortak hedefleri paylaşımları sorunları çözerek uluslararası sistemi düzenleyecektir. Kolektif güvenlik sistemi ise demokratik devletlerin savaşa girmeyeceği düşüncesinden yola çıkarak sağlıklı şekilde gelişecektir (Sandıklı, 2012: 13-14).

Liberallere göre günümüz ordularının değişimi üç aşamadan geçmiştir. Bu aşamalardan birincisi Modern, ikincisi Geç Modern üçüncüsü ise Post Modern aşamadır.

Modern aşamanın başlangıç tarihi 19'uncu yüzyılın başıdır. II. Dünya Savaşı'nın sonundan Soğuk Savaş sonuna kadar süren aşama Geç Modern aşamadır. 1990'larla birlikte gelen Post Modern aşamadaki değişim ise günümüzde hala sürmektedir. Post Modern aşamayla birlikte ordular, İnsani Yardım ve Barışı Koruma görevlerine yönelmiştir.

Post modern ordularda beş değişiklik görülmektedir:

- 1) Ordunun, artık ulus-ötesi kuruluşların belirlediği uluslararası görevlerde kullanılması;
- 2) Orduların çok uluslu sistemde yer alarak uluslararasılaşmaları.
- 3) Savaş fikrinden görev fikrine doğru değişim;
- 4) Ordu içinde rütbe, sınıf gibi farkların azalması;
- 5) Ortak bir askeri kültürün oluşturulması (Akyürek, 2010: 3).

İçinde terör örgütlerini, mafya ve gizli istihbarat servislerini bulunduran düşük yoğunluklu savaşlar, sözde çok kullanılsa da uygulamada post

modern aşamanın içinde yer alır (Sandıklı, 2014: 185). Soğuk Savaş döneminde güvenlik anlayışı daha kolay açıklanmakta, devletler ittifakları biz ve ötekiler şeklinde tanımlamaktaydılar. Ancak Soğuk Savaş sonrasında sistemin karmaşılaşması güvenlik anlayışını değiştirdi. Bununla birlikte alternatif güvenlik anlayışları gündeme geldi ve eleştirel teoriler tarafından klasik güvenlik anlayışı sorgulanmaya başladı (Emeklier ve Sandıklı, 2014: 28).

1.3. Eleştirel Teorilerde Dış Politika ve Ordu İlişkisi

Eleştirel teoriler Soğuk Savaş sonrasında realizmin sınırlandırılmış güvenlik anlayışına dikkat çekmiştir. Eleştirel teorinin önemli düşünürlerinden Robert Cox, teorilerin birileri için olduğu ve belirli amaca hizmet ettiğini düşünerek güvenlik anlayışının tek-tip değil göreceli olduğunu ortaya koyar. Eleştirel kuramcılar, realistlerin merkeze koyduğu güvenlik anlayışı yerine aktörlerin aralarındaki ilişkiler açısından algıda şekillenen güvenlik anlayışını savunmuşlardır. Bu teoriye göre realizmin çıkar ya da tehditlerle şekillenen devlet merkezli güvenlik düşüncesi kısıtlı bir çerçeve oluşturarak güvenlik veya çatışmayı kalıcı hale getirmiştir.

Eleştirel düşünürler, ulusal güvenlik şeklindeki klasik anlayışın devlet açısından diğer güvenlik anlayışlarını göz ardı ettiğini vurgulayarak, politik ve askeri meseleler gündeme taşınırken bireysel ve psikolojik güvenliğin görmezden gelindiğini düşünürler. Bu durumlarda devletin politik ve askeri güvenliğin sağlanması için şiddete başvurusu meşru görünecektir. Eleştirel teori göre ise devlet güvenliği sağlamada bir araçtır ve asıl amacı yurttaşların güvenliği olmalıdır.

Linklatere göre uluslararası sistemin karmaşık problemlerinin çözümünde ulusal güvenlik anlayışı büyük bir engeldir. Çünkü devletler,

özüm sürecinde bu anlayışı ortaya atarak süreci yavaşlata bilirler. Bu açıdan Habermas, çoğulcu dünya yönetim sisteminin çalışması için ulusal güvenlik anlayışının kırılması gerektiğini söyleyerek, geçişken dış ve iç politika anlayışını savunan esnek yapıları önermektedir. Böylelikle sivil toplum ve kamusal alanlar çözüm sürecinde etkili ola bilir (Sandıklı, 2012: 27-31).

Sosyal inşacı teori klasik teorilerin aksine devlet, toplum ve bireyi değerler açısından ele alır. Devlet, politik ve güvenlik konularını bu değerler etrafında şekillendirerek birey ve toplumu aktör olarak kabul eder. Bu açıdan sosyal inşacılar güvenliği tek aktör olarak kabul etmezler. İnşacı düşünceye göre uluslararası sistemdeki aktörlerin hareket alanını sosyal olarak inşa ettikleri ve değişken olan kimlikleri belirler.

Alexander Wendt, devletlerin insanlar gibi bir kimliğe sahip olduğunu ve sosyal inşa edilmiş bir Dünyada yaşadıklarını düşünür (Aytaç, 2013: 48-49). Wendt, devletlerin askeri güçlerini de bu kimliklere göre değerlendirilir. Örneğin, ABD için İngilterenin sahip olduğu 500 nükleer silah Korenin 5 nükleer silahından daha az tehlikelidir. Çünkü önemli olan bu ülkelerin inşa ettikleri dost ve düşman kimlikleridir (Sandıklı, 2012: 40).

Kimlik bir devletin başka devleti farklı biçimde algılamasına neden olan temel olgudur. Örneğin ABD tehdidine yönelik Kanadanın yaptığı en son savunma planının 1930'da yapılması, İranın nükleer planı ile Fransanın nükleer planının farklı algılanması, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki iki devlet bir millet anlayışı zihinlerde inşa edilen kimliklerle ilgilidir. Bu açıdan güç ve anarşi gibi kavramlar yeni bir inşa sürecinden geçerek değişe bilir.

Sosyal inşacıların bir diğer farklı bakışı tehditle ilgilidir. Realistlere göre tehdidi devletlerin düşmanca algılanan güçleri oluştururken, inşacılar

göre tehdit algıya dayalı sosyal bir olgudur. Dünyanın savunma bütçesinin yarısını oluşturan ABD'nin Kanadayı değilde binlerce kilometre uzaktaki İranı tehdit olarak algılaması kimlikle ilgilidir. (Gürcan, 2012: 84-86).

Marksizmin devlet davranışlarıyla ilgili kuramları uluslararası ilişkilerde doğrudan değil, eleştirel ve neo-Marksist düşünceler üzerinden açıklanmıştır (Aytaç, 2013: 62). Neo Marksistler, Marksistlerin alt yapıya yerleştirdikleri ekonomik faktörleri merkeze alarak güvenlik kavramını ekonomik gelişim düzeyiyle açıklarlar. Teoriye göre kapitalist yapı güvensizliğin ana sebebidir ve askeri çerçevede şekillenen güvenlik yapısı yerini ekonomik güvenliğe bırakmıştır (Emeklier ve Sandıklı, 2014: 27-28).

Neo Marksistlere göre ülkelerin az gelişmiş ya da güvenli olmaları iç nedenler yerine kapitalist uluslararası sistem yapısının sonucudur. Neo Marksist düşünürler küreselleşmeyle beraber Doğu veya Batı çatışması yerine merkezle çevrenin çatışmasına vurgu yaparlar. Çevrenin oluşturduğu güvenlik merkezi tehdit etmekte, merkezin güvenliği ise çevreni tehdit etmektedir. Kısacası neo-Marksistler devlet ve toplumların güvenliğini kapitalist sistemle ilişkilendirirler (Sandıklı, 2012: 22-23).

Feministler uluslararası sistemi hiçbirinin ölmediği devletlerin oluşturduğu sanal yapı olarak görürler ve anarşik uluslararası ortamdaki devlet merkezli klasik anlayışı eleştirirler.

Feministlerin güvenlik anlayışının temelinde, realist düşüncenin eleştirisi, soyut sistemin sorgulanması ve devlet merkezli görüşün reddi yatar. Feminist kuramcılara göre şiddet doğrudan ve yapısal olarak ayrılır. Doğrudan şiddet devletlerarası şiddetken, yapısal şiddet küresel güvensizliktir ve güvensizliğin temeli cinsiyet ve ırk ayrımındaki eşitsizliklerdir (Emeklier ve Sandıklı, 2012: 36-38).

Özetlemek gerekirse klasik güvenlik anlayışı devleti ayakta tutan temel unsurdur. Vatandaşların güvenliği ise devletin sorumluluğudur. İçle dış politikayı ayrı tutan bu anlayışta devleti uluslararası sistemde ilgilendiren politika, yaşamının devam etmesini sağlayacak politikadır. Realist ve liberal görüşlerde sistem çatışma üretmektedir ve bu çatışmalar güvenlik politikalarının yapımına etki etmektedir. Realizmde savaşız dönem güç dengesiyle sağlanırken, liberalizmde ise devletlerarası bağımlılık barışı getirir.

Eleştirel teoriler ise uluslararası sistemi farklı analiz ederek, değerlerden bağımsız bir güvenlik anlayışını eleştirir. Sistem değerler ve bireylerin iradesiyle dönüşerek farklılaşır. Bu nedenle bireyin güvenliği merkezdedir (Aytaç, 2013: 212-214).

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN ORDUSUNUN KURULUŞU

2.1. Azerbaycan Ordusunun Kuruluş Süreci

Kullanışı çok eskilere dayanan ordu kavramı ilk defa, en eski Türk kaynaklarından olan Orhun Yazıtlarında kullanılmıştır. Yazıtlarda ordu kavramı: ordu karargahı ve hakanın oturduğu şehir anlamındadır. Başlangıçta askeri içerikle birlikte siyasi içeriğede sahip olan ordu kavramı zaman içinde giderek askeri bir kavram olarak kullanılmıştır (Gürcan, 2012: 1).

Tarihte askeri bir sınıf ilk kez, M.Ö. 3000'lerde Mezopotamya'da kurulmuştur. Mezopotamya topraklarını saldırılara karşı savunmak için oluşturulan bu sınıf, merkezi otoritenin emrinde düzenli ve sürekli bir biçimde yer almıştır.

M.Ö. 8. Yüzyılda askeri sınıfı geliştirerek tarihin ilk askeri bürokrasinintemellerini atan toplum, Asurlular'dır. O dönemde, askerlere maaş ödenmiş ,onlara kışlalar yapılmış, savaş araç-gereçleri için imal noktaları ve depolar kurulmuştur.

Romalılar Asurluların sistemini güçlendirerek gelişmiş orduları yani lejyonları kurmuş, askerliği yasal zemine bağlayıp modern orduların temelini atmışlardır. Bu süreçte askerlik, iş haline getirilip subaylar için ayrıcalıklı yaşam sürmenin getirileri olan gurur, terfi umudu ve emeklilik gibi mesleki değerler oluşmuş ve bir askeri kültür kurulmuştur (Güler, 2006: 2-3).

Ordunun kurulması ve devamlılığı tarih boyu ülkelerin en çok üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Akademisyenler göre ülkenin bütünlüğü ve gücü, o ülkenin ordusunun gücü ve savunma kabiliyeti ile karakterize edilir. Bu düşünceye göre askeri güvenliğin sağlanması,

ülkenin gelişimi ve güvenliği için en önemli şartlardandır (Bağırova, 2017: 3).

2.1.1. Hosrov bey Sultanov dönemi (29 Mayıs 1918- 11 Haziran 1918)

Azerbaycan bağımsızlığının ilan edildiği tarihi süreçte cereyan eden olaylar ordunun kurulmasını zaruri hale getirmiştir. Azerbaycan ordusunun kuruluşunun temelleri bağımsızlığa giden yolda ve Türkiye ordularının Azerbaycana geldiği dönemde atılmıştır (Azerbaycan Tarixi, 2008a: 324).

Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin ilanı yasasına imza atan 26 kişiden biri olan Hosrov bey, 1918 mayıs ayının 29-da Feteli han Hoyskinin kurduğu birinci hükümetde ilk Savunma Bakanı görevine getirilmiş ve aynı gün bölgedeki sabitliğin sağlanması için Genceye yola çıkmıştır. Savunma Bakanlığı 13 gün süren Hosrov bey 1919 Ocak ayının 15-de Karabağ general-gubernatoru tayin edilmiştir. Bu dönemde ise başarılı askeri sonuçlar alarak general Dronun ordularını mağlub etmiş ve Şuşaya gizli yollarla silah getiren ermeni ulusal konseyi üyelerini tutuklayarak Karabağ bölgesinden çıkarmıştır. Görevde olduğu süre boyunca Karabağ bölgesinde kısmende olsa sabitlik sağlanmış ve bölgeye askeri birlikler yerleştirilmiştir. Hosrov bey Zengezur bölgesinde bulunan Andranikin ordularıyla mücedelede hükümete mektuplar yazarak ordu üzerinde geniş yetki istemiş, ancak İngiltere ve Rusyanın desteğini alan Andranikin orduları 160 köyü yağmalayarak bölgeye ermenilerin yerleşmesini sağlamıştır (Nebibeyli, 2011: 119-129,135).

2.1.2. Feteli han Hoyski dönemi (7 Kasım 1918 – 25 Aralık 1918)

Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin ilk Başbakanı ve İçişleri bakanı olan Feteli han Hoyskinin Savunma Bakanı olmasından önceki 6 aylık süreçte

Azerbaycan ordusu için önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki, Azerbaycan ve Osmanlı arasında imzalanan Batum antlaşmasından sonra bölgeye gelen Kafkas İslam Ordusunun kurulmasıdır. Nuri Paşa komutanlığında, Azerbaycanlı ve Dağıstanlı gönüllülerin de katılımıyla sayı 20 bine ulaşan bu ordu 9-10 Haziran tarihinde Genceye ulaştı. Nuri Paşa, gönüllülerin toplanması ve ordunun kurulması sürecini hızlandırdı ve 23 Haziran tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti topraklarında askeri durum ilan edildi (Nesibzade, 1996: 45).

İkinci olarak, 23 Ekimde alınan kararla birlikte Azerbaycan toprak bütünlüğünün korunması tamamiyle Savunma Bakanlığının görevi haline geldi. Bu görevi ilk zamanlar Feteli han ve Bakan vekili Samet bey Mehmandarov üstlenmişti (Azerbaycan Tarihi, 2008a: 324).

15 Eylül 1918'de Kafkas İslam Ordusu Baküyü işgalden kurtardı ve iki gün sonra Hosi liderliğinde Azerbaycan Hükümeti Baküye geldi. Bu zaman general Tomson Azerbaycan hükümetini tanımak istemiyordu ancak Feteli hanla görüşmeler sonucunda Tomson hükümeti tanıdığını bildirdi (Gasımlı ve Hüseyinov, 2005: 7).

Bu süreçte Nuri Paşa ve arkadaşları Azerbaycan vatandaşlığını kabul ederek ordunun kuruluşunda yer almak istiyorlardı. Mehmed Emin Resulzadenin ısrarlarına hatta anlaşmazlık çıkaran subaylara terfi ve maaş artımı tekliflerine rağmen, Mondros anlaşmasıyla birlikte Osmanlı orduları bir hafta içinde Baküden, bir ay içinde ise Kafkasyadan çekilmeyi kabul etti (Nesibzade, 1996: 48-49).

Bu gergin duruma rağmen 7 Aralık tarihinde Azerbaycan parlamentosu göreve başladı. M. Resulzadenin tebrik konuşmasıyla açılan parlamentoda konuşan Hosi, hükümetin görevini tamamladığını açıklayarak istifasını sundu. Hükümet istifayı kabul etti ve yeni hükümetin kurulması görevini Feteli hanın kendisine verdi. 26 Aralık

tarihinde yeni hükümet kuruldu. Yeni hükümetde Savunma Bakanlığı görevinden ayrılan Feteli han Hoyski, Başbakan ve Dışişleri Bakanı oldu (Gasımlı ve Hüseyinov, 2005: 7-8).

2.1.3. Samet bey Mehmandarov dönemi (25 Aralık 1918 - 28 Nisan 1920)

Azerbaycan ordusunun kuruluş sürecindeki en önemli isimlerden olan Samet bey Mehmandarovun bu alanda faaliyetleri bağımsızlık öncesine, 1917 yılına kadar dayanmaktadır. 1917 yılının aralık ayında Samet bey Mehmandarov ve Süleyman bey Efendiyev Gencede ilk askeri okulu ve süvari alayı kurmuşlardır (Nezirli, 2006: 205).

Hoyskinin Savunma Bakanı olduğu dönemlerde Samet bey Bakan vekili olmasına rağmen ordunun kurulmasında önemli adımlar atılmıştır. Bunların ilki, ordunu bir bütün haline getirmek için oluşturulan merkezi askeri yönetim organıydı. İkincisi ise 1918 Kasım ayının 15-de Samet beyin imzasıyla Genelkurmay oluşturulmasıydı. Genelkurmayda önceden askeri tecrübeleri olan kişiler yer almaktaydı. İngiliz general Tomson Mondros anlaşmasından sonra Osmanlı ordularıyla beraber Azerbaycan ordularınında Baküden çıkmasını istiyordu. Bu süreçte Kasım ayının 22-de Savunma Bakanlığı Genceye taşındı ve Bakanlığın hükümetten uzaklaşması orduya olumsuz yansıdı.

1918 Aralık ayının 25-de Samet bey Mehmandarov Savunma Bakanı, Aliaga Şihlinski Bakan vekili tayin edildi. Bu iki askeri tecrübesi yüksek kişinin göreve getirilişi orduya önemli katkı sağladı. 2 gün sonra ordunun dili Azerbaycan Türkçesi olarak değiştirildi. 1919 başlarında askeri hizmetin yasal dayanağının oluşturulması için 1917 yılının ocak ayında geçerliliğini kaybeden Rus yapımı askeri mevzuat yeniden yürürlüğe girdi. Mevzuatda savaş talimatları, seferberlik ve tüm askeri

alanları düzenleyen belgeler Azerbaycan ordusuna uygun şekilde düzenlendi. Ocak ayının 11-de Azerbaycan ordusunun askeri üniforması resmileşti (Azerbaycan Tarihi, 2008a: 324-326).

Samet bey, 22 Ocakta Azerbaycanın Gürcistandaki temsilcisi Memmed Yusif Ceferova azerbaycanlıların Tiflisdeki havacılık okuluna gönderilmesinin mümkün olup-olmamasını sordu ve Azerbaycan-Gürcistan arasındaki 1919 tarihli Askeri İşbirliği Anlaşması çerçevesinde bir grup asker ve subay Gürcistana gönderildi (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 2004: 452).

5 Nisan tarihinde ise, Azerbaycan ordusunun 400 süvari ve 1 topçu bataryasından ibaret askeri kuvvetleri Baküye gelerek Salyan bölgesinde yerleştirildi. Bununla birlikte, Samet bey Mehmandarovda Baküye geldi ve 28 Haziranda Savunma Bakanlığı Baküye taşındı. Savunma Bakanlığının amacı yıl sonuna kadar ordudaki personel sayısını 20 bin kişiye, bir sonraki yıl ise 40 bin kişiye ulaştırmaktı. Ancak, 1920 yılıyla birlikte başlayan savaş, orduyla ilgili planlara da zarar vererek Azerbaycan için kötü sonuçlar ortaya çıkardı (Azerbaycan Tarihi, 2008a: 328-329).

2.1.4. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dönemi

1920 Nisan ayının 28-de Sovyet Rusyasının müdahalesi sonucunda Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin 23 aylık mevcudiyeti son buldu. Bağımsızlığa yönelen bu işgalle birlikte Azerbaycan ordusu için yeni bir süreç başladı (Süleymanov, 2001: 8)

28 Nisan günü yeni hükümet ilan edildi ve Savunma Bakanlığı değiştirilerek Harbiye ve Bahriye komiserliğine çevrildi. Samet bey Mehmandarov görevden alınarak, Çingiz Yıldırım ilk Harbiye ve Bahriye komiseri oldu. Kısa sürede ordunun yapısı ve personellerde

değişikliğe gidildi. 1 gün sonra Azerbaycan ordusunun bağımsız faaliyetlerini sınırlandırmak için karar kabul edildi ve bu karara göre ordu, XI ordunun yetkisi altına girdi. Mayıs ayının 7-de ise ordunun faaliyetleri ile ilgili tüm konular XI ordu kumandanlığına verilerek Harbiye ve Bahriye komiserliyinin görevi sınırlandırıldı. Yıldırım Mayıs ayının 16-da, Azerbaycan ordusunun yeniden yapılanmasını içeren kararı imzaladı ve Azerbaycan İşçi-Köylü Birleşmiş Kırmızı Dvizyonu kuruldu (Süleymanov, 2001: 162-163, 166).

Bu dönemde Orduda yapılan değişiklikler rusların istediği seviyede deyildi ve Haziran ayının 3-de XI ordu mensubu Kuznetsov Azerbaycan Kırmızı ordusunun karargah kumandanı oldu. 1 gün sonra Eliheyder Garayev harbiye ve bahriye komiseri yardımcısı görevine getirildi. Kağıt üzerinde Yıldırımın gerçekte ise Garayevin yürüttüğü Askeri Komiserlik görevinin yetkileri XI ordunun 17 Haziranda aldığı kararla değiştirildi ve Azerbaycan ordusu serbest bırakıldı. Alınan kararla birlikte Azerbaycan Harbiye kumandanlığının elinde askeri güç kalmadı (Süleymanov, 2001: 169-171).

2.1.5. Valeh Berşadlı dönemi (5 Eylül 1991 – 11 Aralık 1991)

Azərbaycanın ikinci kez bağımsızlığa kavuşduğu dönemin ilk yıllarında toprak bütünlüğü ve hukukun, işgalci Ermenistan orduları tarafından bozulması, toprakların yüzde yirmisinin işgali, askeri güvenliğin sağlanmasını zaruri kılmaktaydı. Bunun için de ordu kuruculuğu ve hem askeri hem de siyasi müttefiklerin kazanılması önemliydi (Bağırova, 2017: 3).

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin sonuncu, Azerbaycan Cumhuriyetinin birinci Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov, 1991 Eylül ayının 5-de Azerbaycan Savunma Bakanlığının kurulması ve Valeh

Berşadlının Savunma Bakanı olmasıyla ilgili kararı imzaladı. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ordusunda büyük başarılarla imza atarak en genc generallerden biri olan Berşadlı, Azerbaycanda göreve geldikten sonra güvenlik konusunda önemli adımlar atılmıştır.

(<http://www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=1&menu=17&id=31#.WqEZ1topLDd> (08.03.2018)). Bunlardan birincisi 29 Eylülde imzalanan ve Azerbaycan Savunma Konseyinin kurulmasıyla ilgili alınan karardır. Karara göre, toprak bütünlüğü ve güvenlik politikaları bu Konsey tarafından belirlenmekte, ordu kuruculuğu ve bu alandaki politikaları Konsey tarafından şekillenmektedir.

İkinci adım, 22 bölgede savunma taburlarının kurulmasını içeren 19 Kasım tarihli karardır. Karara göre yeni taburları Savunma Bakanlığı belirleyecek ve askerler bölgedeki vatandaşlardan seçilecekti (Bağırova, 2017: 4).

Berşadlı Azerbaycan ordusunun ilk başarılı operasyonlarından olan Goranboy ve Ağdere operasyonlarında Karargah Komutanı olarak yer almıştır. 11 Aralık 1991 tarihinde istifa ederek Savunma bakanlığı görevinden ayrılmıştır.

2.1.6. Taceddin Mehdiyev dönemi (11 Aralık 1992 – 17 Şubat 1992)

Berşadlı sonrasındaki iki aylık süreçte Savunma Bakanı görevine Taceddin Mehdiyev getirilmiştir. Mehdiyevin kısa süreli Savunma Bakanlığı görevinde ordunun gelişimi için önemli adımlar atılmamış, orduda personel ve teçhizat sorunları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde en önemli olaylardan biri ocak ayının 25-ni 26-na bağlayan gecede gerçekleştirilen Daşaltı operasyonudur. Doğrudan Mehdiyev lideriyinde yürütülen operayon teknik hatalar, bölükler arasında iletişim kopukluğu ve ordunun pusuya düşürülmesi sonucunda başarısız olmuş, Azerbaycan

tarafı bazı kaynaklara göre 37 bazılarına göre ise 90-dan fazla kayıpla geri çekilmiştir.

(Xalq qəzeti, <http://www.xalqqazeti.com/az/news/analytics/41525> , (09.03.2018)).

Daşaltı başarısızlığı sonrasında Taceddin Mehdiyev 17 Şubat tarihinde görevden alınmış ve yerine geçici olarak 1 haftalığına Mehdiyevin yardımcısı olan Şahin Musayev getirilmiştir.

2.1.7. Tahir Eliyev dönemi (24 Şubat 1992 – 17 Mart 1992)

Şahin Musayevden sonra Savunma Bakanı görevine getirilen Tahir Eliyevin göreve başlamasından 2 gün sonra Hocalı bölgesinde Ermeni ve Rus askeri kuvvetlerinin katılımıyla soykırım gerçekleşmiş, stratejik önemi büyük olan bölge Ermenistanın kontrolüne geçmiştir. Hocalı, Bakü-Ağdam-Laçın-Şuşa karayolu üzerinde bulunan, Dağlık Karabağ bölgesindeki tek havalimanına sahip ve Hankendine giden demir yolu hattının geçdiği bölgedir. Etrafı beş aydır ermenilerin işgal ettiği köylerle çevrili olan şehrin kaybedilmesi, sonraki aylarda Dağlık Karabağdaki şehirlerin işgaline de zemin hazırlamıştır (<https://news.milli.az/politics/247501.html> , (09.03.2018)).

Tahir Eliyev 17 Mart tarihinde Savunma Bakanı görevinden alınarak İçişleri Bakanı görevine getirilmiştir.

2.1.8. Rehim Gaziyeve dönemi (17 Mart 1992 – 20 Şubat 1993)

Kendinden önceki Savunma Bakanlarına nazaran görev süresi daha uzun olan Rehim Gaziyeve döneminde Azerbaycan ve ordu için hem olumlu hem de olumsuz olaylar yaşanmıştır. Mayıs ayında Ayaz Mütellibovun iktidardan uzaklaştırılmasıyla birlikte, Azerbaycan Halk Cephesi Partisi liderliğinde orduda yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Artık Azerbaycan ordusunun Bağımsız Devletler Topluluğu ordusu içinde yer

almayacağı ve ordu kuruculuğunun Azerbaycanın kendi istekleri doğrultusunda şekilleneceği kesinleşmiştir (Süleymanov, 2018: 304). Bu süreçte, 9 Ekim 1991 yılında kurulan Azerbaycan Deniz Kuvvetlerine 15 Nisanda Hazar donanmasının bir kısmının eklenmiş ve 26 Haziranda “Bakı” isimli gemide ilk kez Azerbaycan bayrağı dalgalanmıştır. Haziran ayında bir diğer olay ise, Azerbaycan Hava Kuvvetlerinin kuruluşu ve Sangaçal bölgesindeki üssün helikopterlerle birlikte Azerbaycana verilmesidir. 15 Mayıs tarihinde imzalanan, SSCB nin askeri mülkünün bölünmesi hakkındaki Daşkent antlaşmasından sonra ise Azerbaycana verilen silahlar ordudaki teçhizatı güçlendirmiştir. Yeniden yapılanmada önemli sorunlardan biri de orduda eğitimli personel yetmezliği idi. Bu sorunun giderilmesi için atılan en önemli adım, 11 Ağustos tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan karşılıklı eğitim-öğretim anlaşmasıdır. Bu anlaşmayla birlikte Azerbaycanın yabancı ülkelerle askeri işbirliğinin temeli atılmış ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin personel heyeti Azerbaycana gelirken 200 Azerbaycanlı genç ise Türk askeri okullarına gönderilmiştir (Bağırova, 2017: 4-5). Yapılan tüm bu çalışmalar orduya olumlu şekilde yansımış, Ebulfez Elçibey döneminde Ağdere ve Başkent operasyonlarıyla askeri sahada başarılı sonuçlar alınmıştır.

Rehim Gazıyev döneminde Azerbaycan için yaşanan en kötü olaylar ise 8 Mayıs tarihinde Şuşa, 18 Mayıs da Laçın ve 2 Ekimde Hocavend şehirlerinin işgal edilmesi olmuştur. Gazıyev bu işgallerin çoğunun sorumlusu olarak görülmüş ve 20 Şubatda görevden alınmıştır.

2.1.9. Dadaş Rzayev dönemi (20 Şubat 1993 – 17 Haziran 1993)

1993 yılının büyük bir kısmı Azerbaycan için iktidar çekişmeleriyle geçmiş ve bu çekişmeler hem toprak kaybına hem de orduda

bölünmelere yol açmıştır. Gazıyevin son dönemde yaptığı başarısız operasyonlar ve komutan Suret Hüseynovun stratejik bölgelerden ordusunu çekerek Genceye gelmesi ermeniler için bir fırsat oluşturmuş, 2 Nisanda Kelbecer şehri işgal edilmiştir.

Bu dönemde Rusya orduyu bölmek ve iktidara kendi seçtiyi insanları getirmek için adımlar atmıştır. Bu adımlara örnek olarak Rusların Azerbaycanı terk ederken silahlarını ordudaki farklı gruplara dağıtması, Suret Hüseynovu destekleyerek iktidarı devirme çabası ve Talış-Muğan, Lezgistan, Bakü guberniyası gibi düşünceleri ortaya atarak Azerbaycanı küçük parçalara bölme çabası gösterilebilir. Bu olayların en önemlisi 1993 Haziran ayının 13-de Suret Hüseynov liderliğinde başlayan ve iktidara yönelen askeri hareket olmuştur. Hükümet ve Cumhurbaşkanının istifasını isteyen Hüseynov Azerbaycanın birçok yerinde yetkili kişileri görevden alarak yerine kendi seçtiği insanları getirmekteydi. Hüseynov liderliğindeki darbeciler 14 Haziranda tarihinde Bakü yakınında ordu ile karşı karşıya geldiler. Ülkeyi iç savaşa sürüklemek istemeyen hükümet ise darbecilerle müzakereyi kabul etti ve meclis başkanı, başbakan ile birlikte birçok bakan istifa etti (Azərbaycan Tarixi, 2008b: 258-261).

2.1.10. Sefer Ebiyev dönemi (17 Haziran 1993 – 7 Ağustos 1993)

Suret Hüseynov darbesi etrafında şekillenen olaylardan sonra 15 Haziran tarihinde Azerbaycan Milli Meclisinin olağanüstü toplantısı sonrasında Haydar Aliyev Yüksek Sovyet Başkanı seçildi ve 24 Haziranda cumhurbaşkanının yetkileri Milli Meclis tarafından Aliyeye devredildi (Azərbaycan Tarixi, 2008b: 264).

Yeni dönemle birlikte ordu yapılanmasında 2 politika izlenecekti. İlk olarak yurt içi reformlar yapılacak, ikinci aşamada ise uluslararası askeri

anlaşmalar imzalanacaktı. Bu politikaların temel amacı ise Azerbaycan toprak bütünlüğünü her türlü tehditten koruyacak modern Silahlı Kuvvetlerin kurulması idi (Bağırova, 2017: 6).

Ancak bu çalışmalar geçekleşene kadar mevcut askeri yapıdaki sorunlar devam etmekte, ordudaki disiplin ve personel sıkıntısı sürmekteydi. Hem Sefer Ebiyevin 2 aylık görev süresinde hem de Vahid Musayevin 18 günlük geçici Savunma Bakanlığı süresinde toprak kaybı devam ederek, 23 Temmuzda Ağdam, 1 ay sonra Cebrayıl ve Fuzuli, 31 Ağustosta ise Gubadlı şehirleri işgal edilmiştir (<http://www.tarix.gov.az/rayonlar.php> , (11.03.2018)).

2.1.11. Memmedrefi Memmedov dönemi (2 Eylül 1993 – 6 Şubat 1995)

1993 yılının son çeyreğine girilirken Azerbaycan ordusunda gerçekleşen olaylar yeniden yapılanmayı zaruri kılmaktaydı. Orduda bölünmeler devam etmekte, teçhizat ve erzak kıtlığı sürmekteydi. Halkın orduya güveninin azalması, rüşvet iddaalarıyla beraber 1991-1992 yılları arasında 30 bin asker ordudan ayrılmıştı. İzlenecek yol ise halkın etrafında birleştiği, Savunma Bakanlığına bağlı, savaş gücü yüksek disiplinli ordunun oluşturulmasıydı. İlk adım Cumhurbaşkanınının 1 kasım 1993 tarihli kararı ile Devlet Savunma Konseyinin kurulması oldu. Aynı gün toplantı yapılarak savunma, personel ve savaş eğitimi, seferberlik gibi konularla ilgili kararlar alındı. 2 Kasımda Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev radio ve televizyondan halkı özgürlük ve bağımsızlık için birleşmeye çağırdı. İlerleyen dönemde ordu katılım atrı ve gönüllülerden oluşan askeri birlikler cepheye gönderildi.

23 Kasımda Ulusal Konsey, Savunma Yasasını kabul etdi ve ordu kuruculuğundan sorumlu kişiler belirlendi. Aralık ayında 17 binlik ordu

oluşturuldu. Ocak ayının 5-de Azerbaycan ordusu başarılı operasyonla Horadiz bölgesini ve 22 köyü işğalden kurtardı (Azrbaycan Tarixi, 2008b: 269-270). Ermenistanla savaş devam ederken 6 ocakta Askeri durum ve Sınır birlikleri hakkında, 8 şubatda ise İ birliklerin durumu ile ilgili yasalar kabul edildi (Bağırova, 2017: 6). 1994 yılının nisan ayında ermeniler tüm cephelerden taaruza geçerek Ağdam bölgesinden 18 köyü işgal etdiler. Gergin savaşlar devam ederken Azerbaycan bölgeye destek kuvvetler getirerek köylerin bazılarını geri aldı. Gelişen olaylar ve savaş durumunun ordu kuruculuğuna olumsuz etkileri ateşkese giden süreci hızlandırdı. Mayıs ayında Azerbaycan, Rusya, Kırgızistan ve Ermenistan yetkililerinin katılımıyla tartışmalı Bişkek Protokolü imzalanarak 12 mayısta cephede ateşkes sağlandı (Azrbaycan Tarixi, 2008b: 271-272).

Ateşkes sağlandıktan sonra ordu kuruculuğu 9 ilke etrafında şekillenmiştir.

1) Ordunun siyasetden ayrı tutulması.

Bu ilkeye göre, devletin mevcutluğu için önemli bir alan olan ordu devletin aldığı kararlarla hareket eden ve farklı silahlı birleşmelerin kendi isteyi doğrultusunda hareket etmeyeceyi bir yapıda olmalıdır

2) Ordu teçhizatının sağlanması.

Modern ordu kuruculuğunun yüksek maliyete dayanması, ülkenin güçlü bir ekonomik yapıda olmasını zaruri kılmaktadır. Kendi silahını üreten veya dışarıdan alan lkelerde bile teçhizatın sağlanması ekonomik yapıyla ilişkilidir. Akademisyenlere göre ekonomiye bağlı olan alanların en başında ordu gelmektedir.

3) Ordu ve halk arasında güvenin oluşturulması.

Bu ilkeye göre gücünü halktan alan ordu, hiç bir zaman halktan ayrılmamalı ve onun bir parçası olmalıdır. Halk ordu, orduda halk içindir.

4) Manevi-psikoloji ortamın dikkate alınması.

Silahlı Kuvvetlerin kendi içinde ortak bir manevi değer oluşturması, savaş gücüne direkt etki eden bir hususdur. Bu yüzden gençlere vatanseverlik duygusu öğretilmeli, manevi açıdan halkın bütünlüğü sağlanmalıdır.

5) Disiplinin sağlanması.

Güçlü bir ordunun oluşturulmasında disiplin, en önemli anlayışlardan biridir. Ordu disiplini ortaya çıkacak her hangi bir boşluk önemli sorunları da beraberinde getirecektir.

6) Orduda gönüllülük ve yasallılığın birliği

7) Ordu mensuplarının görevi ve savaşa hazırlık.

İnsanların askerliğe bakışı sadece bilimli bir zaman için yapılan görev olarak değil, vatan için yapılan ve her zaman savaşa hazır olmayı gerektiren önemli bir vazife şeklinde olmalıdır.

8) Eğitim ve öğretimin geliştirilmesi.

Bu ilkeye göre askeri personel gün geçtikçe daha da gelişen harp ilminden asla geri kalmamalı ve daima kendini geliştirmelidir. Aynı zamanda bu alanda faaliyet gösteren askeri okullara da önem verilerek bu okullar modern seviyeye ulaştırılmalıdır.

9) Ordu kuruculuğunda süreklilik.

Ordu sadece kısa bir süreliğine gerekli olan bir yapı değildir. Güçlü bir ordu bir yıl sonrada , on yıl sonrada güçlü olmak zordur. Bu gücü sağlamak için ise ordu sürekli bir gelişim içinde olmalı ülkenin gelişiminden ayrılmayan bir çizgide devam etmelidir (Süleymanov, 2018: 470-515).

Tüm bu gelişmeler sonrasında 1994 yılının aralık ayında Azerbaycan askeri personelinin sayı 54 bine ulaşmış, Silahlı kuvvetlerin altyapısı önemli ölçüde şekillenmiştir (Azərbaycan Tarixi, 2008b: 270).

2.1.12. Sefer Ebiyev dönemi (6 şubat 1995 – 22 ekim 2013)

Memmedrefi Memedovun Şubat ayında görevden alınmasından sonra Azerbaycanın en uzun süreli Savunma Bakanı olan Sefer Ebiyev ikinci kez göreve gelmiştir. Ebiyev döneminde yurt içi reformlar ve uluslararası askeri anlaşmalar olarak belirlenen iki önemli ordu politikasının her iki ayağı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Bu dönemde temeli 1994 yılının mayısında Barış İçin Ortaklık (BİO) anlaşmasıyla atılan, Azerbaycan-North Atlantic Treaty Organization (NATO) ilişkilerinin esas amacı Azerbaycan ordusunu örgütün standartlarına ulaştırmakdı. 1997 yılından itibaren askeri okullarda NATO standartlarına uygun öğretim programı başladı. 4-6 kasım tarihinde Baküde “Kooperativ Demand” adı altında yapılan eğitim semineri BİO çerçevesinde yapılan ilk uluslararası tedbir oldu. Aynı yıl NATO’nun barış programında yer almak için Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri Barış Bölüyü, 2001 yılında ise barış taburu kuruldu.

Ordu kuruculuğunda bir başka çalışma ise farklı askeri birliklerin oluşturulması olmuştur. 1991 yılında SSCB’nin Baküde yerleşen beşinci dvizyonunun fesh edilmesi ile birlikte 2500 kişiden oluşan üç askeri birlik Azerbaycana verilmiş ve bu birliklerin geliştirilmesine ateşkes sonrası başlanmıştır.

1996 yılının 10 haziranında Azerbaycan Türkiye arasında imzalanan “Askeri eğitim, teknik ve öğretim hakkında işbirliği” anlaşması çerçevesinde 6 asker Türkiye Jandarma Kuvvetlerinin (TJK) askeri

okuluna gönderilmiş, 31 ekimde ise TJK tarafından askeri eğitim kursu oluşturularak Azerbaycan ordusuna 7 milyon dolarlık yardım yapılmıştır. 1998 yılının aralık ayında kurulan Ulusal Güvenlik Bakanlığı Akademisi ise 2002 yılında kurulacak olan Devlet Sınır Hizmetinin (DSH) altyapısı için önemli rol oynamıştır. Sonraki yıllarda BİÖ çerçevesinde yürütülen Nato ile ilişkilerde DSH ön plana çıkmış, 2003 yılının martında NATO Genelkurmayında tarihte ilk kez sınır güvenliği ile ilgili sunum DSH tarafından yapılmıştır. DSH'nin bir diğer hizmeti 2002 yılında Azerbaycan-ABD askeri ilişkileri için Amerikaya ekip yollayarak, 1 sınır gözetçi gemisinin Azerbaycana verilmesi ve mevcut gemilerin modernize edilmesi ile ilgili anlaşma olmuştur.

2003 yılının ekim ayında İlham Aliyev Cumhurbaşkanı oldu ve ordudaki yeniden yapılanma süreci devam etdi. Bu süreçte temel amaçlar, önceden olduğu gibi ordunun savaş kabiliyetinin güçlendirilmesi, modern teçhizatların sağlanması ve ordu gelişiminin devletin önemli politikalarından biri olmasıydı. İ.Aliyev tarafından askeri harcamalar için devlet bütçesinden ayrılan paranın her yıl artarak devam etmesi kararının alınmasıyla beraber 2003 yılında 160 milyon dolar olan askeri harcamalar 2011 yılında 3 milyar 300 milyona ulaşmıştır.

2005 yılında ordunun teçhizat bakımından başka devletlere bağlılığını azaltmak için Savunma Sanayisi kurularak 40-dan fazla yeni üretim alanı oluşturulmuştur. Bu yıllarda Azerbaycan-NATO ilişkileri devam ederek, Savunma Bakanlığının personel yapısı NATO standartlarına uygun düzenlenmiş, 2005 yılında imzalanan “Azerbaycan ve NATO arasında Bireysel Ortaklık Planı”nın yükümlülüklerine uygun olarak 2010 yılında “Azerbaycan Askeri Doktrini”, 2013 yılında ise “Azerbaycan Deniz Güvenliği Stratejisi” kabul edilmiştir. Tüm bu çalışmalara ek olarak son yıllarda eğitilmiş askeri kadrolar yetiştirmek

için önemli adımlar atılmıştır. 2007 yılında DSH Akademisinin kurulması, 2008 yılında bu akademinin Çöl Eğitim Merkezi bölümünün açılışı ve 2009'da "Sərhədçi" Spor Merkezinin kurulması, eğitimli personel yetiştirilmesini sağlayarak sonraki yıllarda yabancı ülkelere de bu konularda öğretim verecek seviyeye gelmiştir (Bağırova, 2017:8-18).

2.1.13. Zakir Hasanov dönemi (22 Ekim 2013 – Günümüz)

1993 yılından Azerbaycan ordusunda yer alan Zakir Hasanovun Savunma Bakanı olduğu dönemde de ordudaki gelişim devam etmiş, bu alandaki çalışmalar devletin temel politikaları içinde yer almıştır. İki kısımdan oluşan bu politikalardan biri askeri eğitimin artırılması, diğeri ise orduda teçhizatın iyileştirilmesiydi.

Teçhizat için atılan ilk adım, aralık ayında Roket ve Topçu Birlikleri Yönetiminin kurulması oldu. (Süleymanov, 2018: 662). 2014 yılının haziran ayında ise DSH bünyesinde kurulan fabrika, askeri gemilerin yenilenmesine olanak sağladı (Bağırova, 2017: 14). 2013-2016 yılları arasındaki dönemde modern otomobil teçhizatları alınarak ordudaki eski teçhizatlarla değiştirilmiş, 2015 yılının sonlarında ise askeri ürün üretimi 1000'i geçmiştir (Süleymanov, 2018: 649, 664).

Eğitim kısmında yapılan çalışmalar ise yabancı ülkeler, uluslararası örgütlerle yapılan tatbikatlar ve ülke içinde askeri okullara yönelik yatırımlardı. Bu çalışmalar çerçevesinde 2015 yılında Azerbaycan Tıp Üniversitesi Askeri tıp bölümü açılmış, eğitim programı için Türkiye Cumhuriyeti Gülhane Askeri Tıp Akademisinden yardım alınmıştır. 2015 Aralık ayının 25-de Savunma Bakanlığı bünyesinde yer alan özel eğitim alanlarının faaliyetinin güçlendirilmesi için Azerbaycan Yüksek Askeri Hava Harp Okulu ve Yüksek Askeri Donanma Okulu bölümleri açılarak Haydar Aliyev adına Azerbaycan Yüksek Askeri Okuluna

birleştirilmiştir. Son yıllarda Savunma Bakanlığının belirlediği ekipler Türkiye, Rusya, Litvanya, Pakistan ve NATO yetkilileriyle askeri eğitim programları için görüşmeler gerçekleştirmiştir. (Bağırova, 2017: 16-17). Zakir Hasanov döneminde gerçekleşen en önemli olaylardan biri de 2016 yılı 1 nisan gecesi başlayan ve Azerbaycan – Ermenistan arasındaki ateşkes sonrası en şiddetli savaş olarak kayıtlara geçen 4 günlük savaştır. Ermeni tarafının mart ayından başlayarak bölgedeki ateşkesi bozması savaş zeminini hazırlamış, 1 nisan gecesi ise savaş başlamıştır. Kısa sürede Azerbaycan ordusu Terter, Cebrayıl, Goranboy bölgelerindeki köyleri ve stratejik açıdan önemli yükseklikleri ele geçirmiş, 5 nisan tarihinde ise tarafların anlaşması ile savaş durdurulmuştur. (Süleymanov, 2018: 691-693).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAIJAN DIŞ POLİTİKASI VE ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞINDA ORDUNUN ROLÜ

3.1. Ulusal Güvenlik Politikası

Ulusal güvenliğin korunması düşüncesi tarihin çoğu döneminde politikaların odak noktasında olmuştur. Devletlerin gelişimi, uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun ortaya çıkması, modern ulusal güvenlik anlayışının da temelini atmıştır. 20. Yüzyılın başına kadar ulusal güvenliğin temin edilmesi sadece savaşların def edilmesi ile sınırlıydı. Devletler bu dönemlerde güvenliğin sağlanması için orduya önem veriyorlardı. 20. Yüzyılın ortalarında ise insanlığın karşısında duran tehditlerin sadece yabancı ülkelerle yapılan savaşla sınırlı olmadığı anlaşıldı. Artık tehdit anlayışının içinde uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, ekolojik krizler gibi anlayışlar da yer almaya başladı.

Azerbaycan Cumhuriyetinin ulusal güvenlik anlayışının temelinde ise ulusal çıkarlar yatmaktadır. Çünkü güvenlik düşüncesinin amacı ulusal çıkarların korumasıdır. Bu çıkarlar ise, hakkında asla ödün verilemez olan, toprak bütünlüğü, egemenlik, vatandaşların güvenliği gibi konulardır (Babaoğlu, 2009: 242-249). Bu konulara ek olarak, Azerbaycan ulusal güvenlik politikasında, uluslararası sistemin tehdit olarak algıladığı olaylar da yer almaktadır (Hüseynov, 2016: 129). Çünkü, Azerbaycan ulusal güvenliğinin temin olunmasına yönelik yapılan çalışmalardan biri de uluslararası güvenlik sistemine entegrasyondur. Entegrasyonun sağlanmasında temel amaç ise askeri gücün devletlerle kurulan ilişkiler sayesinde geliştirilmesi ve uluslararası

barışın sağlanmasında ortak çalışmaların yapılmasıdır (Babaoğlu, 2009: 258-259).

3.1.1. Azerbaycan Güvenlik Politikasının Oluşumu

Azerbaycanın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra, birçok alanda olduğu gibi güvenlik alanında da yeniden yapılanmaya gidildi. Artık bağımsız bir aktör olarak kurulan ilişkiler, uluslararası ilişkilerin yapısı, yeni ve belirli bir güvenlik anlayışının oluşturulmasını zaruri hale getirdi. Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren ülke içinde ve dışında yaşanan sorunlar çerçevesinde şekillenen güvenlik kavramı hakkında ilk önemli adım 1998 yılında atıldı. Bu adım, devletin iç ve dış güvenliğini sağlayacak ulusal güvenlik anlayışının oluşturulması yönünde yapılan çalışmaların, bu yıldan itibaren devletin temel politikalarından biri haline getirilmesi oldu (Hasanov, 2016: 79-81). Bu doğrultuda ilk olarak 29 haziran 2004’de Azerbaycan Cumhuriyeti “Ulusal Güvenlik Hakkında” kanun kabul edildi. Kanuna göre Azerbaycanın ulusal güvenliğinin esas prensipleri şu şekildedir:

- Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına uyulması.
- Azerbaycan Cumhuriyeti ulusal güvenliğinin tek devlet politikasına dayanması ve onun temini yönünde dengelenerek ilişkilendirilmesi.
- Azerbaycan Cumhuriyeti ulusal güvenliğini temin eden kurumlar arasında yetkilerin net olarak belirlenmesi ve bu kurumların ilişkilendirilerek karşılıklı bilgilendirilmenin sağlanması.
- Azerbaycan Cumhuriyeti ulusal güvenliğinin teminatı ile alakalı faaliyetlerin uygulanmasına denetim.
- Uluslararası güvenlik sistemlerine entegrasyon.

- İnsan, toplum, devlet çıkarları arasında dengenin kurulması ve karşılıklı sorumluluğun teşkil edilmesi(Babaoğlu, 2009: 257-258).

Bu kanun, güvenliğin prensiplerini, amaç ve görevlerini yansıtmakla beraber Ulusal Güvenlik Konseptinin (UGK) oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Aynı yıl UGK'nın hazırlanması için ekip kurulmuş, 23 Mayıs 2007 tarihinde ise Cumhurbaşkanının 2168 numaralı kararı ile Azerbaycan Ulusal Güvenlik Konsepti onaylanmıştır. UGK ülkenin askeri, dış politika, sınır, ekonomi ve diğer önemli alanlarının güvenlik politikalarını kendinde birleştiren bir yapıdadır (Hasanov, 2016: 82). “Giriş”, “Güvenlik ortamı”, “Azerbaycan Cumhuriyetinin ulusal çıkarları”, “Azerbaycan Cumhuriyetinin ulusal güvenliğine tehditler” “Azerbaycan Cumhuriyetinin ulusal güvenlik politikasının temel yönleri” isimli dört bölümden ve “Nihai kararlar” dan oluşan UGK'ya göre Azerbaycan ulusal güvenlik stratejisinin önemli talimatları şu şekildedir:

1. Uluslararası ve bölgesel işbirliği, entegrasyon ve dengeli politikaların güçlendirilmesi;
2. Savunma kapasitesinin güçlendirilmesi, askeri gücün artırılması;
3. Demokrasini teşvik ederek ulusal ve dini hoşgörü ortamını korumak;
4. Bilim, eğitim, kültürün gelişimi ve insan kaynaklarının etkin kullanımı;
5. Ekonomik ve sosyal gelişim, acil durumların yönetimi, çevre ve nüfus sağlığının korunması, enerji güvenliği;
6. İç, sınır, ulaşım, bilgi güvenliği, göç politikası;

Bu talimatlara, Azerbaycan Cumhuriyeti “Ulusal Güvenlik Hakkında” kanunda da değinilmektedir:

- 16. Siyasi alanda güvencenin sağlanması;
- 19. Askeri alanda güvenlik;
- 20. Bilgi alanındaki bilgi güvenliği;
- 22. Bilim, kültür ve maneviyat alanında güvenlik sağlama (Hüseynov, 2016: 129-130).

Ulusal Güvenlik Konsepti ülkenin sadece özel hedeflerinin temin edilmesini değil, bölgesel ve global sistemin iyileştirilmesine de hizmet etmelidir. Bu açıdan, Azerbaycanın güvenlik politikasının hedeflerine istikrarlı, sabit uluslararası sistemin oluşturulmasına olumlu katkı vermek gibi meseleler de dahildir (Hasanov, 2016: 84-85).

3.1.2. Azerbaycanın Ulusal Çıkarları ve Ulusal Güvenliğe Yönelik Tehditler.

Ulusal çıkarlar ülkenin dış politikasıyla ilgilidir ve uluslararası arenada ülkenin faaliyetlerinin esas bölümünü oluşturur. Azerbaycanın ulusal çıkarları, uluslararası sistemdeki devletlerin ulusal çıkar anlayışıyla benzer olsada bazı karakteristik özellikleri de kendinde barındırır. Bu gün Azerbaycan ulusal güvenliği için birinci konu ve askeri-jeopolitik amaç, yıllardır çözilemeyen Azerbaycan-Ermenistan, Dağlık Karabağ meselesini çözmek, toprak bütünlüğü ve egemenlik ihlalinin ortadan kaldırarak bölgesel barışa ulaşmaktır. Ulusal güvenlikdeki ikinci önemli konu ise, doğal kaynakların ve özellikle Hazar denizinin ulusal sektörüne ait olan petrol ve doğal gazın Azerbaycanın kendi belirlediği anlaşmalarla dünya pazarına çıkarılması ve elde edilen gelirin ülkenin gelişimine yönlendirilmesidir. Bu iki konu dışında ulusal çıkarlara, ermenilerin işgalci politikası sonucunda ortaya çıkan sorunların çözülmesi, işgalin yeniden tekrarlanmaması için tedbirlerin alınması ve ordunun hazır duruma getirilmesi, halkın birliğinin, örf ve adetlerinin,

maddi-manevi değerlerinin korunması, ülkedeki hukuki normların, kanunların özgürlük çerçevesinde oluşturulması ve istikrarın sağlanması, dünya azerbaycanlılarının birlik ve dayanışmasının sağlanarak vatanseverliğin geliştirilmesi gibi konular da dahildir. Bu konular Azerbaycanın ikitaraflı ve oktaraflı ilişkilerinin şekillenmesinde önemli yere sahiptir (Hasanov, 2016: 90-92).

Azerbaycanın ulusal güvenliğine yönelik dehditler ise bazı gruplara ayrılmaktadır. Bu gruplar tehdidin kaynağına göre i ve dış, oluşum seviyesine göre potansiyel ve gerçek, tehdidin doğasına bağlı olarak sosyal ve doğal şeklinde ayrılır. Azerbaycan güvenlik konseptinde günümüz ulusal güvenliğinin karşılaştığı tehditler şunlardır:

- Azerbaycanın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, anayasasına yönelen tehditler;
- İnsan hak ve özgürlüğünün, hukukun üstünlüğünün, huzurun sağlanması yönelik tehditler;
- Bölücülük faaliyetleri;
- Kitle imha silahları ve terörizmin yayılması;
- Bölgesel problemler ve ulusal suçlar;
- Ülkenin enerji yapısına yönelik tehditler;
- Dışa bağımlılık;
- Ekonomi istikrarsızlığı ve uzman yetersizliği;
- Bölgesel militarizm;
- Ekolojik sorunlar.

Tehditlerin böyle sınıflandırılması güvenliğin temin olunması ve faaliyet alanlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Hasanov, 2015: 883-885).

Ulusal güvenliğin sağlanması için devlet hem iç, hem de dış politik araçlarını kullanır. Dış politik araçlardan ilki resmi diplomatik

kurumlardır. Kurumlar uluslararası hukuka uygun olarak devletin resmi dış politikasını şekillendirir. Ekonomik araçlar ise karşıya koyulan amaçlara ulaşmak için devletin ekonomiden yararlanmasıdır. Askeri araçlara ordunun personel sayısı, silahlanma düzeyi ve askeri morali kapsayan devletin askeri gücü aittir. Bir diğer araç ise medya ve dış diaspor kurumlarının kullanılmasıdır. Bu araçlar Azerbaycanın ulusal çıkar ve güvenliğini sağlanmasına, uluslararası düzeyde etkisinin artmasına olanak sağlamaktadır. İç politik araçlar ise devlet kurumları siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, kitle iletişim araçları ve diğerleridir (Hasanov, 2016: 100-101).

3.1.3. Ulusal Güvenlik Politikasının Ana Hatları

3.1.3.1. Askeri Güvenlik Politikası

Azerbaycanın askeri güvenlik politikası genel hatlarıyla UGK'da geniş anlamda ise Askeri Doktrin'de açıklanmıştır. Azerbaycan Askeri Doktrini vatandaşların ve devlet egemenliğinin tehlikelerden, dış baskılardan korunması taktiğini belirler. Doktrinde ülkeye yönelik tehditlerin zamanında önlenmesi, güçlü bir askeri ve savunma sisteminin kurulması, bölgede barışın sağlanması ve askeri ilişkiler konusunda ülkenin resmi politikası açıklanmıştır. Doktrinin hukuki temelini Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, kanunları, UGK ve uluslararası antlaşmalar oluşturmaktadır. Belgede, Azerbaycanın hiçbir askeri blok ya da kolektif güvenlik kuruluşuna üye olmadığı ve bu politikanın değişmesinin uygun görülmediği belirtilmiştir. Ancak ülkenin savunma ve ordunun gelişim ihtiyacı, askeri konularda uluslararası işbirliğini de gerektirmektedir. Doktrinde Azerbaycan askeri güvenliğe yönelik tehditler iç ve dış olarak ikiye ayrılır:

Dış tehditler:

- Azerbaycan topraklarının 20%-nin Ermenistan işgalinde tutulması;
- Komşu ülkeler tarafından kendisine karşı arazi iddaalarının bulunması;
- Ülkedeki sabitliyin bozulmasını amaçlayan bölücülük faaliyetleri;
- Gerginleşen sınır sorunları;
- Azerbaycana gönderilmek için yabancı ülkelerde silahlı grup ve teröristlerin eğitilmesi;
- Ülkenin kara ve deniz sınırlarına yakın bölgelerde yabancı askeri faaliyetlerin artması;
- Ülkenin içişlerine dışarıdan askeri müdahale;
- Komşu ülkelerin devletlerarası sorunlarda yer alması;
- Nükleer ve diğer kitle imha silahlarının yayılması ve b.

İç tehditler:

- Ülke kanunlarıyla öngörülemeyen silahlı grupların kurulması girişimleri;
- Terörist, bölücü grupların kanuna karşı faaliyetleri;
- Devlet kurumlarına, anayasaya, yönetim organlarına ve sabitliye yönelen faaliyetler;
- Askeri güvenliğe tehdit oluşturan organize suç ve diğer yasadışı faaliyetler;
- Terör eylemlerinin yapılmasına olanak sağlayacak teçhizatın ülke içinde kanunsuz bulundurulması ve dolaşımı;
- Devlet ve askeri ehemiyeti olan tesislere yapılan saldırılar ve b.

Günümüz devletlerinin çoğunda olduğu gibi, Azerbaycanın da siyasi ve güvenlik amaçları uluslararası güvenlik sistemleri ile ilişkilerin kurulması, yeni siyasi ve askeri müttefiklerin kazanılması, ordunun

geliştirilmesi için en yeni teknolojilerin sağlanmasını talep etmektedir (Hasanov, 2016: 891-902).

3.1.3.2.Diğer Güvenlik Politikaları

Azerbaycan gibi yüzölçümü küçük ama jeopolitik açıdan önemli ülkelerin güvenlik politikası sadece askeri güvenlikle sınırlı kalmayarak diğer alanlara da yansımaktadır. Bu politikalardan ilki sınır güvenliğidir. Azerbaycanın savaşta olduğu Ermenistanla, askeri-jeopolitik önemi açısından Rusyayla, transit projelerin uygulandığı Gürcistanla, siyasi önemi olan Türkiye ve İranla, Hazar havzasında Kazakistan ve Türkmenistanla sınırının bulunması sınır güvenliği konusunu da beraberinde getirmiştir. Ülkenin jeopolitik özellikleri, sınırların güvenliği ve bu güvenliğin temin edilmesinde izlenecek yollar ülkenin sınır güvenliği politikasında belirlenmektedir. İkinci politika ise enerji güvenliğidir. Azerbaycanın zengin enerji kaynakları, bu kaynakların hem ülke içi hem de ülke dışı pazarlarda kullanılması ve enerjiden sağlanan gelirin ekonominin tüm alanlarının geliştirilmesine katkısı bu alanda da güvenlik tedbirlerinin alınmasını gerektirmektedir (Hasanov, 2015: 103-133). Askeri, sınır ve enerji güvenliği politikalarından başka azerbaycanın diğer alanlardaki güvenlik politikaları şu şekildedir:

- Ekonomik bağımsızlık ve doğal kaynakların güvenliği;
- Sosyo-politik, etnik, kültürel ve insan kaynaklarının güvenliği;
- Gıda güvenliği;
- Çevre güvenliği;
- Bilişim güvenliği;
- Ulaşım, Transit Geçiş ve Altyapı Güvenliği (Hasanov, 2016: 10).

3.2. Dış Politika Oluşumunda Ordunun Rolü

Devletlerin dış politikaları belirli hedefler doğrultusunda şekillenir. Bu hedeflerden bazıları, uluslararası sistemin aktörüne çevrilme, uluslararası düzeydeki tehditlerden korunma ve bu tehditlerin ülkenin içinde oluşmasını engelleme, ortak hukuki ve politik altyapının temellerinin atılmasıdır. Dış politika devleti, bir bütün olarak uluslararası sistemde ve kendi alanında dengede tutar. Dış politika sayesinde devletlerin uluslararası sistemde yer alması gerçekleşir ve bununla birlikte ülkelerin gücüne göre sınıflandırılması ortaya çıkar.

Dış politika genel bir anlayış olmasına rağmen, kendi içinde birçok hareket alanı bulundurmaktadır. Bu alanları ülkelerin dış politika doktrinleri ve güvenlik anlaşmaları belirler. Hareket alanının belirlenmesiyle birlikte ülke diğer aktörlerle ilişkiye girer ve uluslararası sistemde etki edici bir güç olmayı hedefler. Uluslararası sistemde tanınma ülkeye dış politika alanında hukuki kolaylıklar ve yetkiler tanır. Bu görüşlere uygun olarak dış politika, devleti uluslararası alanda tanıtan ve devlet tarafından gerçekleştirilen hareketler toplustur (Nesibov, 2013: 57-60). Bu hareketler devletin amaç ve hedeflerini, onun uluslararası ilişkilerdeki ister barış isterse de savaş faaliyetlerinin yön ve metodlarını belirler (Gasımova, 2008: 11).

Devleti dış politika oluşturmaya iten unsurlardan bazıları aşağıdakilerdir:

- Toprak bütünlüğünün korunması;
- Vatandaşların güvenliğinin temini;
- Maddi ihtiyaçlar;
- Vatandaşların yabancı ülkelere seyahati;
- Başka ülkelerde mevcut olan terörist gruplardan korunma;

- Silah kaçakçılığı, uyuşturucu ve yasaklanmış mal ticareti gibi sorunların önlenmesi;
- Global savaşlara neden olacak kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek ve radyasyon sorunundan korunma;
- Çevre problemlerinin çözümüne ortak yanaşma, erzak kıtlığının ortadan kaldırılması ve ölümcül hastalıklarla birlikte mücadele;
- İnsanlığın ortak gelişimi için yapılan çalışmaların birlikte yürütölmesi;
- Cehaletin ortadan kaldırılması ve bilimin gelişimi;
- Dünya tarihi ve medeniyyetinin öğrenilmesi;
- İnsan hukuklarının korunması;
- Beşeri değerlerin korunması (Nesibov, 2013: 62-67).

Bu unsurların birçoğı orduyla ilişkili olup, ordunun dış politikada önemini göstermektedir. Bazı devletlerin dışında günümüzde ordusu bulunmayan devlet yoktur. Devletler güvenliklerine tehdit oluşturan unsurlar çerçevesinde hareket alanı belirler ve çoğı zaman toprak bütönlüklerine egemenliklerine saldırı olmaması durumunda savunmada kalırlar. Önceleri toprak ele geçirme şeklinde anlaşılan ordu günümüzde değişime uğrayarak politik amaca ulaştıracak etkiyi yapması beklenen bir unsura dönuşmüştür. Bu değişimle birlikte, insan hakları, hukuk kuralları, haklı savaş gibi “etki merkezli” konular ortaya çıkmıştır.

Devlet politikasını belirleyen alt yapı unsurlarından biri de ordudur. Politikalar orduya yön verirken, ordunun güçlü olması da farklı politikaların geliştirilmesine olanak sağlar. Demokratik sistemlerde yönetim, ordunun oluşumu ve kullanımında temel yetkilidir. Bu açıdan ordu ve politikanın farklılığı görölmemektedir. Ordu savaş ve barış sürecinde farklı amaçlara kullanıla bilir. Savaş döneminde ordu

politikayla sıkı ilişki içindeyken, barış zamanında ordunun politikaya desteği caydırıcılıktır. Caydırıcılık; rakibi ikna yoluyla yapacağı eylemden vazgeçirmektir. Caydırıcılığın temel unsurları konvansiyonel ve nükleer güç, temel göstergesi ise kararlılıktır. Politikalardaki kararlılık gücün kullanılacağına yönelik düşmanı inandırır ve krizi engeller. Ancak ordunun barış döneminde kullanımı savaş dönemine nazaran daha belirsizdir.

Genel olarak politikanın hedefi ulusal çıkarları hayata geçirmektir. Bu çıkarlardan en temeli devletin bekasıdır ve bu bekanın sağlanmasında ordunun rolü büyüktür. Ordu iki açıdan diplomatik değere sahiptir. İlk olarak ordu stratejik faaliyetlerde diplomasi ile ilişkilidir. Barış döneminde yaşanan olayların bazılarında politika ve ordu ortak hareket eder, özellikle çatışma ve krizden kaçınmada ordunun önemi artar. İkinci olarak ordu sadece caydırıcılık için değil, işbirliğinin sağlanmasında da önemlidir. İşbirliği çalışmalarına uluslararası görüşmeler, ortak tatbikatlar, ziyaretler örnek ola bilir (Topçu, 2015: 38-45).

Günümüzde, birçok ülkede görüldüğü gibi ordu, dış politikayla bağımlı hale gelmiştir. Güvenlik ve politika söz konusu olunca karar verme süreci ülkelere göre farklılık göstermektedir. Çoğu durumda ordu ve politikanın iç içe görünmesine rağmen politika ordunu tek güç olarak değil, ekonomik, coğrafi güçleri kullanıp sonuç alamadığı durumlarda başvurduğu son güç olarak görmektedir. Savaşlar, ülkenin direkt olarak ulusal güvenliği ile ilgili olduğu için iktidar ordunu bazen engel bazen de destekçi olarak görür. Bu yüzden iktidar, güçlü dış politika yürütmek için orduya kendisine desteği sağlayacak yatırımlar yapmalıdır. Ülkeye yönelik tehditler sadece sivillere ve ya sadece askerlere bırakılmayacak şekilde önemli bir konu olduğu için, politika her iki tarafın da yer aldığı

bir süreçtir. Önemli bir tehditle karşılaşmayan ve jeopolitik konumu uygun olan ülkelerde ordu sadece bir danışma mekanizması olurken, farklı durumlarda otoritenin ordunun elinde olduğu ve politikanın ordu tarafından belirlendiği de görülmüştür. Ülkelerin ordularını güçlendirme hedefleri ile bağımsız dış politika yürütmeleri arasında benzer bir ilişki bulunmaktadır. Çin, İsrail ve İranın silahlanma çabaları bu doğrultuda açıklana bilir. Güçlü ordunun, politik etkinliği artırdığı ve diplomatların elini güçlendirdiği bilinen bir konudur. Kara, hava, deniz kuvvetlerinin yardım, eğitim, tatbikat, sefer amaçlarıyla yabancı ülkelere gönderilmeleri politik alanda sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bunlara ek olarak ordunun, yabancı yönetimlere müdahale, isyanları bastırmak, güç gösterisi, baskı aracı olarak da kullanılması bilinmektedir(Metin, 2004: 9-12).

Farklı devletlerin çıkarlarının kesiştiği bir noktada, Doğuyla Batı arasında, Hazar-Kara deniz havzasında ve Güney Kafkasya gibi karmaşık bir jeopolitik bölgede yer alan, zengin enerji kaynaklarına sahip Azerbaycan Cumhuriyetinin savaş ve barış zamanlarında askeri güvenliğin temin olunmasında, yabancı devletlerin askeri kurumları ve uluslararası teşkilatlarla ilişkilerin kurulmasında Savunma Bakanlığının faaliyeti önemli yere sahiptir (<https://mod.gov.az/az/beynelxalq-herbi-emekdasliq-025/> , (12.05.2018)). Son yıllarda Azerbaycanın dış politikasında ordunun yeri artarak uluslararası ilişkilerde, ulusal çıkar ve güvenliğin sağlanmasında önemli noktaya gelmiştir. Bu çerçevede Savunma Bakanlığı tarafından, yabancı devlet birlikleriyle ve uluslararası örgütlerle gerçekleştirilen askeri işbirliğinin belirlenmesi için 2015 yılında “Uluslararası Askeri İşbirliği Konsepti” hazırlanmıştır. Savunma Bakanlığının uluslararası askeri politikasının temel hedefleri,

Azerbaycan Cumhuriyetinin egemenliğinin korunması, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı, işgal altında olan Dağlık Karabağ ve diğer bölgelerin barış yoluyla özgürlüğüne kavuşması, Silahlı Kuvvetlerin savaş gücünün yükseltilmesi, askeri-teknik işbirliği alanında ilişkilerin geliştirilmesi, müttefik yabancı devletlerin orduları ile karşılıklı uzlaşmanın temin edilmesi ve Savunma Bakanlığının yürüttüğü faaliyetler çerçevesinde askeri tecrübenin sağlanması şeklindedir. Bu hedeflere ulaşmak için Azerbaycan tarafı, bölgesel ve bölgesel olmayan ülkelerle, uluslararası askeri-politik örgütlerle, yabancı ülkelerin savunma-sanayi kompleksleriyle ikili ve çoktarafli ilişkiler geliştirmektedir. İkitarafli işbirliğinin sağlanmasında yabancı ülkelere ziyaretler ve başka ülke temsilcilerinin Azerbaycana yaptıkları seferler önemlidir (Süleymanov, 2018: 673-675).

3.2.1. Yabancı Ülkelerle Askeri İlişkiler

Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin modern ekipmanlarla teçhizatı ve savaşa hazırlığının yükseltilmesi gibi konular, hem yabancı devletler hem de uluslararası örgütlerle ilişkilerde büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan hiç bir askeri bloğa üye olmamakla beraber ülkenin savunma gücünün yükseltilmesi ve ordunun güçlendirilmesi için bazı bloklarla işbirliği içerisinde. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan 34 ülkeyle askeri ilişkileri düzenleyen anlaşmalar imzalamış, 26 ülkeyle ise bu konularla görüşmeleri devam ettirmektedir. Bu ülkelerin içinde Türkiye ve Rusya en önemli konumdadır. Bunlara ek olarak 21 ülkede Azerbaycanın askeri ataşesi ve askeri temsilciliği bulunmaktadır. Azerbaycanın yabancı ülkelerle yaptığı askeri anlaşmalarda askeri-teknik işbirliğinin kurulması önemli yere sahiptir. Askeri-sanayi kompleksinin geliştirilmesi, yeni teknolojilerin temini, savunma sanayisinde üretim

alanlarının kurulması gibi konular bu işbirliği çerçevesinde ele alınmaktadır. Askeri doktrinde de belirtildiği gibi Azerbaycan, Silahlı Kuvvetlerin güçlendirilmesinde yabancı ülkelerle işbirliği kurar ve bu işbirliğini geliştirir. Azerbaycanın askeri teçhizat ithal ettiği ülkeler arasında Rusya ilk sıradadır (Bağırova, 2015: 30-31). Önceleri SSCB bünyesinde bulunan, günümüzde ise bağımsızlığını kazanan ülkelere yönelik Rusyanın yürüttüğü aktif politikada askeri amaçların payı büyüktür. Rusların “Yakın Çevre Doktrini”, Bağımsız Devletler Topluluğu üyelerinin askeri politikalarını yönetme, Güney Kafkasyada yaşanan çatışmaların çözümünü kendi tekeline alma düşüncesi, Rusyayı bölgedeki en önemli aktörlerden biri haline getirmektedir. Bu politikalar Azerbaycan-Ermenistan sorununa da etki etmektedir. Savaş halindeki her iki tarafı da askeri açıdan kendine bağımlı hale getirmeye çalışan Rusya, 1995 yılında Ermenistanda kendi askeri üslerini kurmuş, 1997 yılında ise ortak güvenlikle ilgili anlaşmayı imzalayarak Ermenistanı, Rusyanın bölgedeki en sıkı ilişkileri olan ülke haline getirmiştir (Emrahov, 2015: 62-64). Başka ülkelerin Azerbaycan-Ermenistan sorununa müdahalesini istemeyen Rusya, Ermenistan merkezli bu politikalarına rağmen taraflar arasında ateşkesin sağlanması sonrasında Azerbaycanla da askeri ilişkilerini sürdürmüştür. Sonraki yıllarda ortak askeri tatbikatlar, dostluk seferleri giderek artarken, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putinin 2013 yılında Azerbaycana yaptığı ziyaret döneminde İlham Aliyev bu konuya vurgu yapmış ve Azerbaycan-Rusya askeri işbirliği hacminin 4 milyar dolara ulaştığını açıklamıştır (Bağırova, 2015: 31).

Modern ve son teknoloji ürünlerin alınmasında Azerbaycanın en önemli müttefiklerinden birisi Türkiyedir. Azerbaycanın bağımsızlığını

kazanmasıyla beraber ordudaki yeniden yapılanmada yer alan Türkiye, 2005 yılında Savunma Sanayisinin kurulmasıyla birlikte orduya desteğini daha da artırmıştır. Bu dönemde Azerbaycan-Türkiye askeri ilişkileri hazır ürün satışına ek olarak teknoloji transferi, tecrübe aktarımı, ulusal askeri üretime destek politikaları çerçevesinde gelişmiştir. 2010 yılında iki ülke arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım anlaşması imzalanmış, aynı yıl Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi tesis edilerek ilişkileri daha ileri seviyeye taşımıştır (Yüce, 2016: 99-100). Sadece 2014 yılında Azerbaycanın Türkiyeden ithal ettiği savunma ve havacılık endüstrisi ürünlerinin değeri 77 milyon 195 bin dolar olmuştur (Bağırova, 2015: 31).

Azerbaycanın askeri ilişkilerinde bir diğer önemli ülke İsrail'dir. Taraflar arasında askeri yetkililerin ilk ziyareti 1999 yılında İsrail Savunma Bakanı E.Snenin ziyareti olmuştur. 2007 ve 2009 yıllarında ise Savunma Bakanı Yardımcısı Efraim Sneh Azerbaycanı ziyaret etmiştir. Azerbaycan tarafından ise 2008 yılında, dönemin İçişleri Bakan Yardımcısı olan Zakir Hasanov İsrail'e ziyaret gerçekleştirmiştir. 2009 yılında İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'in Azerbaycan seferiyle birlikte iki ülke arasında ilk kez devlet başkanları düzeyinde görüşme gerçekleştirilerek eğitim, teknoloji, iletişim gibi konularda anlaşmalar imzalanmıştır. Azerbaycanın en önemli silah tedarikçilerinden biri olarak görülen İsrail tarafı 2014 yılında Azerbaycana 1.6 milyar dolar değerinde savunma sistemleri sattıklarını onaylamıştır. Nisan savaşlarında kullanılan yeni nesil dronların İsrail ürünü olduğu bilinmektedir. 2016 yılında İsrail Başbakanı B.Natenyahunun Azerbaycan seferinde ise İ.Aliyev ilk kez ülkeler arasındaki askeri işbirliği hacmini açıklamıştır. Açıklamaya göre

Azerbaycanın İsrailden aldığı askeri teçhizatın değeri 4 milyar 850 bin dolara ulaşmıştır (Memmedova, 2017: 6).

Azerbaycanın jeopolitik açıdan önemi ve Pakistanın dini politikaları iki ülke arasında ilişkilerin gelişiminde önemli yere sahiptir. Azerbaycanın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden olan ve Karabağ sorununda Azerbaycanı destekleyen Pakistanın, Ermenistanı devlet olarak tanımaması ve diplomatik ilişki kurmaması önemli iki konudur. 1996 yılında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyevin Pakistan ziyaretiyle birlikte ikili anlaşmalar imzalanarak siyasi, ticari, askeri ilişkilerin gelişiminde ilk adımlar atılmıştır. 2002 yılında taraflar arasında Savunma ve Askeri işbirliği anlaşması imzalanmış, sonraki yıllarda ise Azerbaycan Savunma Bakanlığı Uluslararası Askeri İşbirliği çerçevesinde Azerbaycan-Pakistan görüşmeleri tekrarlanarak sürdürülmüştür. 2013 yılında bu görüşmelerin dördüncüsü gerçekleşmiş ve bazı önemli kararlar alınmıştır. Askeri, teknik, eğitim alanlarında konuların tartışıldığı görüşmede, Azerbaycan ve Pakistan arasında iki taraflı askeri işbirliği planı imzalanmıştır (Mövsümlü, 2014: 124-126).

SSCB'nin çöküşünden sonra Güney Kafkasyaya ilgisi olan ülkelere biri de ABD'dir. 1994 yılında "Asrın Anlaşması" ile ABD bölgede askeri ve siyasi etkinliğini artırma politikasına yöneldi. Bu politikayı NATO çevresinde şekillendiren ABD, 1994 yılında BİO programıyla kendisi için askeri yolları açmaya başladı. Haydar Aliyevin 1994, 1997 ve 2000 yılında ABD ziyaretleri ilişkilere olumlu yansımıştır. 1993-2002 yılları arasında Azerbaycana askeri yardım etmeyen ABD, bu süreçte Ermenistan tarafına da askeri yardım göstermemiştir. 2002 sonrası ise her iki tarafa da dengeli şekilde ABD tarafından yardımlar başlamıştır (Zeynalabdinov, 2014: 174-176). ABD ile karşılıklı askeri ilişkiler

çerçevesinde ise 2006-2011 yılları arasında 60 adet “Cummins-6v” motoru ve “Falcon II ” istasyonları Azerbaycana ithal edilmiştir. Birleşmiş Milletlerin (BM) yayınladığı raporda Azerbaycan, Beyaz Rusyadan tank ve top alımında birinci, savaş uçakları alımında üçüncü, zırhlı muharebe araçlarında ise ikinci sıradadır. Bunlara ek olarak, Azerbaycan Savunma Sanayisinin işbirliği içinde bulunduğu şirketler de mevcuttur. Bunlar, Güney Afrika Cumhuriyetinin “Paramound Group”, İsrailin “Aeronautics Defence Sustems”, Türkiyenin TİSAŞ ve ASELSAN, Ürdünün “NP Aerospace Jordan” şirketleridir (Bağırova, 2015: 31-32).

3.2.2. Uluslararası Örgütlerle Askeri İlişkiler

Azerbaycanın bağımsızlığını kazanması sonrasında geliştirdiği askeri politikalarda yabancı ülkelerin yanı sıra uluslararası örgütler de yer almıştır. Azerbaycanın üye olduğu herhangi bir askeri blok bulunmasada, askeri ilişkilerde bulunduğu bazı örgütler mevcuttur. Bu uluslararası örgütlerin ilk sıralarında, NATO, Uluslararası Kızıl Haç Örgütü (İCRC), ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDİK) gelmektedir.

Kuzay Atlantik İşbirliği Konseyi üyeliği ve BİO anlaşmasıyla temeli atılan Azerbaycan-Nato ilişkilerinde hedef, siyasal işbirliği, savunma meseleleri, barışın sağlanması, ordunun NATO standartlarına ulaştırılması gibi konuları kapsamaktadır. İstikrarsızlığın, çatışma ve tehditlerin ortadan kaldırılması amacıyla da olan bu işbirliği düşüncesi, Azerbaycanın Ulusal Güvenlik Politikası ve Askeri Doktrininde de kendini göstermiştir. 1999 yılında Kosova ve 2002 yılında Afganistanda NATO kuvvetlerine Azerbaycan birlikleri de katılarak ortak operasyon tecrubesi kazanılmıştır. Bireysel Ortaklık Planı doğrultusunda ise

Azerbaycan her yıl yaklaşık 200 tedbirde yer almaktadır. 2008 yılında Baküde NATO Bilgi Merkezi açılmış, aynı yıl Ağstafa bölgesinde patlamamış askeri mühimmatın temizlenmesi NATO'ya havale edilmiştir. 2006 yılında ise Cumhurbaşkanı İ.Aliyev NATO Karargahını ziyaret etmiştir (Aliyev, 2017: 651-657). Ziyaret sırasında deyinen konuların en önemlisi bölgedeki enerji güvenliği olmuştur. Aliyev, NATO'nun konuyla direkt ilgisi olmamasına rağmen askeri teşkilat oluşu nedeniyle önemine vurgu yapmıştır. 2009 yılında ABD Savunma Bakanlığının Avrupa ve NATO politikaları üzere danışmanı Mary Warlick liderliğindeki heyet İ.Aliyev tarafından kabul edilirken,yetkililer Azerbaycanın barışın temin edilmesinde rolüne vurgu yaparak minnetdarlıklarını bildirmiştir. 2010 yılında NATO'nun Lizbon zirvesinde Azerbaycanı ilgilendiren önemli bir beyanat imzalanmış, bu beyanatın 35'inci maddesinde Azerbaycanın toprak bütünlüğü ve egemenliği bir daha tanınmıştır. NATO'nun 2012 yılında gerçekleşen 25'inci zirvesinde ise Azerbaycanın Karabağ sorununda örgütün adaletli tutumu ve toprak bütünlüğüne saygı meseleleri ele alınmıştır. 2002 yılından bu yana Azerbaycan ordusunun 30 subayı NATO ile işbirliği çerçevesinde Belçika, ABD, Hollanda, İtalya, İspanya, Türkiye ve Almanyada bulunan Karargahlarda görev yapmış, Azerbaycanın askeri eğitim programlarının geliştirilmesi için NATO ile işbirliği kurması ise 2008 yılından ilişkilere dahil edilmiştir. (<https://mod.gov.az/az/nato-ile-emekdasliq-028/> , (09. 05. 2018)).

Artan biçimde devam eden Azerbaycan-Nato ilişkilerinde Azerbaycan tarafının hedefi, örgüt üyeliğinden ziyade askeri ve politik güvenlik çerçevesinde ilişkilerin sağlamlaştırılmasıdır (İskenderov, 2017: 64-80). Sınır, deniz, siber alanlarda güvenliğin sağlanması konusunda örgütün

ileri düzey gelişmişliği NATO’yu Azerbaycan için önemli yere taşıırken, Azerbaycanın stratejik konumu, askeri ve ekonomik kaynaklar ise NATO için Azerbaycanın önemini artırmaktadır (Aliyev, 2017: 662). Azerbaycanın kurduğu ilişkilerde ordunun da yer aldığı önemli teşkilatlardan birisi İslami İşbirliği Teşkilatıdır (İİT). 1991 yılında teşkilatın 5’inci zirvesinde üye olarak kabul edilen Azerbaycan için üyelik bazı olumlu gelişmelere yol açmıştır. İlk olarak, Arap ve İslam ülkeleri ile birçok alanda ilişkilerin kurulması için zemin oluşmuş, ikinci olarak ise teşkilata üyeliğin temel hedefi olan Dağlık Karabağ sorunun uluslararası düzeye taşınması gerçekleştirilmiştir. Bu konuda ilerleyen yıllarda yaklaşık 22 karar imzalanmış, Ermenistanın Azerbaycana yönelik saldırıları ve Azerbaycana yapılacak yardımlar gibi konulara değinilmiştir (Gasimov, 2017: 619-625). Askeri ilişkilere gelince ise Azerbaycanın İİT üyesi olan Türkiye, Pakistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere yönelik faaliyetleri mevcuttur. Azerbaycanın askeri politikalarda ilişki içinde olduğu bir diğer örgüt, Uluslararası Kızıl Haç Örgütüdür. Azerbaycan Savunma Bakanlığı ile bu örgütün işbirliği üç başlık altında yürütölmektedir:

- Azerbaycan askeri mensuplarıyla “Uluslararası İnsani Hukuk” konulu konferanslar, seminerler düzenlemek, yurtdışında uluslararası kurslara, eğitimlere ve seminerlere katılımlarını sağlamak;
- Azerbaycan Ordusunda “Uluslararası İnsani Hukuk”un öğretilmesi için ilgili eğitim materyallerinin hazırlanmasında yardım;

- Azerbaycan-Ermenistan, Dağlık Karabağ sorununu temas hattında işbirliği ve faaliyetlerin yürütülmesi (<https://mod.gov.az/az/bqxxk-ile-emekdasliq-520/> , (08.05.2018)).

Bir diğer adı Türk Konseyi olan ve 2009 yılında Nahçıvan anlaşmasıyla kurulan TDİK ise Orta Asya, Türkiye ve Azerbaycan gibi üç merkezi kapsayan bir örgütdür (Veliyev, 2017: 663). Türk devletleri arasında ekonomik siyasal kültürel işbirliğinin kurulmasını amaçlayan örgütte, Nahçıvan anlaşmasının ikinci maddesine göre Türk Konseyinin amaçları içerisinde bölgesel ve uluslararası barışın korunması, güvenlik ve karşılıklı güvenin oluşturulması yer almaktadır. 2011 yılı Almatıda gerçekleşen örgütün ilk zirvesinde, üye devletler arasında ortak politika ve güvenlik meselelerinin tartışılması için görüşmelerin yapılması kararlaştırılmıştır. İlerleyen yıllarda Konseyin bu konularda daha pratik adımlar atmaya başladığı görülmüştür. Konsey üyelerinin BM'deki siyasi pozisyonlarını araştıran Muhittin Kaplan, Abdullah Yuvacı ve Şatlık Amanov, 2011 sonrası üyelerin BM'de ortak hareket ettiklerini açıklamışlardır. Azerbaycan açısından Ermenistanla yaşanan sorunlar ve Hazarla ilgili güvenlik konularının TDİK nezdinde gündeme gelmesi önemlidir. 2015 yılında Astanada görüşen Azerbaycan ve Kazakistan Savunma Bakanları askeri işbirliği, Hazarın güvenliği ve karşılıklı askeri tecrübenin sağlanması için anlaşmaya varmışlardır. Örgüt içerisinde Türkiye'nin NATO üyeliği, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistanın BİÖ çerçevesinde birlikteliği, Kazakistan ve Kırgızistanın ise Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütüne üye olması güvenlik konusunda birlikteliğe sorun çıkarmamaktadır (Veliyev, 2017: 710-714). Azerbaycanın, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ile kurduğu ilişkilerde askeri politikalar da yer almaktadır. 17 Kasım 1990

yılında AGİT üyeleri tarafından imzalanan ve 1992, 1994, 1999, 2011 yıllarında daha da geliştirilen Viyana Belgesi bu açıdan önemlidir. Belgeye göre üye devletlerden her biri, anlaşma gereği bir başka üye devletin topraklarında beyan edilmesi gereken askeri hareketin gerçekleşip gerçekleşmediğini doğrulamak için “İl Bölgesi”nin denetimini yapabilir. Bu çerçevede Azerbaycan ordusu her yıl üç “İl Bölgesi” ve bir “Değerlendirme” ziyaretinde bulunmaktadır. 2018 yılı sonuna kadar Azerbaycan tarafından 64 “İl Bölgesi” ve 31 “Değerlendirme” ziyareti gerçekleştirmiştir (<https://mod.gov.az/az/atet-ile-emekdasliq-029/> , (09.05.2018)).

3.2.3. Güç Gösterisi, Ortak Eğitimler ve Uluslararası Organizasyonlarda Yer Alma

İlham Aliyev dönemiyle beraber Azerbaycan ordusunun gelişimi devam ederken, ordunun etkisinin artırılması için iç ve dış politikayı ilgilendiren kararlar alınmıştır. İç politik kararlara, ordunun savaş hazırlığının yükseltilmesi amacıyla ülke sınırları içinde yapılan eğitim ve güç gösterileri örnek olurken, dış politikada ise yabancı devlet ve örgütlerle yapılan askeri işbirliği faaliyetleri yer almaktadır.

Bu süreçte Zakir Hasanov Savunma Bakanlığı görevine getirilerek Azerbaycan Askeri Kuvvetlerinin sahada gelişimi için önemli adımlar atılmıştır. 2015 yılının haziran ve eylül aylarında açılan eğitim-atış merkezleri bu açıdan önemlidir. Geniş kapsamlı güç gösterisine ise son yılların en büyük askeri eğitimi olan ve 2014 yılının nisan ayında Nahçıvanda gerçekleştirilen eğitimler örnektir. Nahçıvan eğitimlerinde 20000 personel ve 400 zırhlı araç yer almıştır. 2014 yılının bir diğer eğitimi ise haziran ayında yapılan ve Başkomutan İ.Aliyevin yönetiminde gerçekleştirilen eğitimlerdir. DSH, Savunma Bakanlığı ve

İçişleri Bakanlığını kapsayan bu eğitimlerde 4000 personel yer almıştır. Ordunun gelişimine olumlu katkı sağlayan bir diğer olay, ordunun uluslararası faaliyetlerde yer almasıdır. Bu çerçevede son yıllarda yapılan ve Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan ordularını kapsayan ortak eğitimler önemlidir. Taraflar arasında Nahçıvan, Tiflis ve Ankarada yapılan görüşmeler sonucunda 2015 yılında üç ülkenin özel kuvvetlerinin katılımıyla “Kafkas Kartalı” eğitimleri başlamıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan yıllık askeri işbirliği anlaşması doğrultusunda 2015 mart ayında “TurAz Şahini” ve “IŞIK-2015” eğitimleri gerçekleştirilmiştir. İkili işbirliği çerçevesinde, 31 Ağustos – 9 Eylül tarihleri arasında Azerbaycan Deniz Kuvvetleri Filosu Rusyanın Hazar Askeri Filosunun ana üssü olan Astrahan şehrine dostluk ziyareti gerçekleştirmiş, Rusya tarafından ise 2013, 2014 ve 2015 yıllarında Baküye dostluk seferleri yapılmıştır. Bunlara ek olarak İranın Hazar Askeri Filosunun 2016 yılında Baküye seferi önemlidir. 2014 yılında Azerbaycan ve yabancı ülkelerde gerçekleşen 5 askeri eğitimde Azerbaycan Askeri Kuvvetlerinin 475 temsilcisi, 2015 yılında gerçekleşen 9 eğitimde 1300 temsilcisi, 2016 yılının ilk yarısında gerçekleşen 7 eğitimde ise 275 temsilcisi görev almıştır (Süleymanov, 2018: 667-677). Azerbaycan ordusunun 2017 yılında katıldığı bölgesel ve uluslararası askeri tatbikatlar:

- Platin Kartalı - Romanya;
- Kafkas Kartalı – Gürcistan;
- Platin Aslan – Bolgaristan;
- Çevik Ruh – Gürcistan;
- Dayanıklı Savaşçı – Almanya;
- TurAz Kartalı – Azerbaycan;

- REGEX-2017 – Ürdün;
- Ebedilik-2017 – Gürcistan (<https://mod.gov.az/az/beynelxalq-herbi-emekdasliq-025/> , (11.05.2018)).

Azerbaycan Askeri Kuvvetleri için bir diğer önemli olay uluslararası fuar ve etkinliklerde, askeri organizasyonlarda yer almadır. 2009 yılından beri Savunma Sanayisi bünyesinde üretilen ürünler yurt dışında uluslararası savunma sanayi fuarlarında sergilenmektedir. Bu fuarlara 2009 ve 2013 yıllarında Türkiyede düzenlenen “İDEF-2009” ve “İDEF-2013”, 2010 yılında Polonyadaki “MSPO-2010”, 2012 yılında Endonezyadaki “İndoDefence-2012”, 2014 yılında Malezyadaki 14.Asya Savunma Hizmetleri “DSA-2014” örnektir. 2014 yılının 11-13 eylül tarihlerinde ise Baküde ilk kez Azerbaycan Uluslararası Savunma Sanayisi Fuarı “ADEX-2014” düzenlenmiştir. 34 ülke 200 şirket ve 22 resmi temsilcinin yer aldığı fuarda konusan Savunma Bakanı Zakir Hasanov, fuarın Azerbaycanın sahip olduğu askeri kapasite göstergesi, bilgi ve deneyimlerin paylaşımı açısından önemine vurgu yapmıştır. Fuarın hedefleri arasında mevcut askeri-teknik işbirliğini güçlendirmek, yeni perspektifler elde etmek, yeni ilişkiler kurmak için gerekli ortamı oluşturmak, fuar kapsamında gerçekleşecek deneyim paylaşımı ile birlikte katılımcı ülkeler arasında karşılıklı işbirliğinin daha da derinleştirmek, hem uluslararası hem de bölgesel düzeyde yeni teşebbüslerin kurulmasına katkı vermek ve gelecekte bu alanın gelişmesini sağlamak yer almaktadır. Günümüz uluslararası askeri pazarlarda Azerbaycan Savunma Sanayisi ürünleri de yer bulmaktadır. İhracatda Türkiye ve Ürdünün başta geldiği bu ürünler sayesinde 2013 yılında Azerbaycan 123 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir (Bağırova, 2015: 32). Azerbaycan, her yıl hükümetlerarası ve

kurumlararası hukuk temelinde 25 ülkeyle askeri alanda programlar imzalamaktadır. Bu programlara dayanarak son yıllarda Azerbaycanda yaklaşık 45 etkinlik zenlenmiş ve Silahlı Kuvvetler lke dışında 75 etkinliğe katılmıştır (Süleymanov, 2018: 675-676).

Son yıllarda Azerbaycan, dünya ülkeleri ile kapsamlı bir askeri-teknik işbirliği gerçekleştirmekte ve bu işbirliği her geçen yıl gelişmektedir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyevin belirttiği gibi: “Toprakları işgal ve terörizme maruz kalmış Azerbaycan Cumhuriyeti güvenliğin sağlanması ve devletlerarası işbirliğinin derinleştirilmesi konusuna her zaman dikkat etmektedir ve kabul edilmiş Askeri Doktrin çerçevesinde savunma potansiyelini artırarak evrensel adalet ilkelerini paylaşan tüm dost ve müttefik devletlerle işbirliğine büyük ilgi göstermektedir” (Bağirova, 2015: 32).

SONUÇ

Bu çalışmada ordunun Azerbaycan politikasında önemli bir yere sahip olmasının nedenleri, ordunun uluslararası süreç içinde giderek artan rolü ve Azerbaycanın iç ve dış politikalarında ordunun önemi açıklanmaktadır. Diplomasi ile birlikte dış politikayla güçlü bir ilişki içinde olan ordu, iktidarın uluslararası ilişkilerde her zaman göz önünde bulundurduğu bir güç haline gelmiş ve ordunun iktidara danışmanlık yapması gerektiği artan biçimde ortaya çıkmıştır. Sistemi güç mücadelesiyle açıklayan realizme göre ordu, devletin varlığını sürdürme bilmesi için en önemli unsurdur. Bu düşüncede devletler tehlikelere karşılık güçlü bir orduya gerek duyarlar. Gücün askeri değil ekonomik ve teknolojik alanlara kaydığını düşünen liberalizm de ise ordu devletlerin politikalarında daha geri plandadır. Klasik anlayışların politik ve askeri konuları merkeze almasına karşı çıkan eliştirel teoriler ise güvenliğin algıda şekillendiğini ve göreceli olduğunu savunmaktadırlar.

Temellerinin atılması bağımsızlık süreci ve Türk ordularının bölgeye gelmesiyle atılan Azerbaycan ordusu, bir asırlık süre içinde ülkenin kendisiyle birlikte önemli olaylara tanıklık etmiştir. 1918-1920 yıllarında üç Savunma Bakanının liderliğinde merkezi bir ordunun kurulması için önemli adımlar atılmış, Bakanlığın askeri yetkileri artırılmış, askeri hizmetin yasal temelleri sağlanmış, yabancı ülkelere eğitim için asker gönderilmesi ve askeri mevzuatın Azerbaycana uygun düzenlenmesi gibi sonraki yıllara da etki edecek kararlar alınmıştır. 28 Nisan 1920 tarihinde Sovyet Rusyasının işgali ile Azerbaycan için yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemle birlikte Savunma Bakanlığının elindeki güç önemli ölçüde azaltılmış Bakanlık ve ordunun yetkileri giderek ortadan kaldırılmıştır. 1991 yılında Azerbaycanın yeniden bağımsızlığını kazanması ve bölgede

yaşanan olaylar güçlü bir ordu yapısının mevcudluğunu gerektirmiştir. Bu dönemde başlayan yeniden yapılanma süreci ilk yıllarda sadece Savunma Bakanlığı ve ordunun kurulmasını kapsarken sonraki yıllarda ordunun gelişimine verilen önem artarak, askeri eğitimler, güvenlik politikaları, teçhizat üretimi, yabancı ülke ve örgütlerle kurulan işbirliği politikaları iktidar tarafından benimsenmiştir.

Günümüzde, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali, sahip olunan enerji kaynakları ve onların güvenliği, bölgede yaşanan olaylar, ordunun önemini Azerbaycan için daha da artırmaktadır. Bu çerçevede uluslararası sistemde kurulan ilişkilerde ordu yönlü politikalar ilk sıralarda gelirken, orduya yapılan yatırımlar, askeri işbirliği anlaşmaları giderek artmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Azərbaycan Tarixi (2008), Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Elm Yayınları, C.5, Bakü.

Azərbaycan Tarixi, (2008), Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Elm Yayınları, C.7, Bakü.

BABAOĞLU, Hikmet (2009), Azərbaycan Respublikasının Müasir Dünya Siyasətində Yeri və Rolu, Bakı Universiteti Yayınları, Bakü.

GÜRCAN, Metin (2012), “Savaşın Değişimi ve Teorik Yaklaşımlar”, (Edt. Atilla Sandıklı), Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, BİLGESAM Yayınları, İstanbul.

HASANOV, Eli (2016), Azərbaycan Respublikasının Milli İnkişaf və Təhlükəsizlik Siyasətinin Əsasları, Zərdabi LTD Yayınları, Bakü.

NEBİBEYLİ, Ziyadhan (2011), Sultan Bəy və Xosrov Bəy Qardaşları, Nurlar Yayınları, Bakü.

NESİBOV, Misir (2013), Beynəlxalq Münasibətlər və Dövlətlərin Güclərinə Göre Təsnif Olunmalarının Əsasları, Elm və Təhsil Yayınları, Bakü.

NESİBZADE, Nesib (1996), Azərbaycan Xarici Siyasəti, Ay-Ulduz Yayınları, Bakü.

NEZİRLİ, Şemistan (2006), Güllələnmiş Azərbaycan Generalları, Kooperasiya Yayınları, Bakü.

GASIMLI, Musa; HÜSEYNOV, Cavid (2005), Azərbaycanın Baş Nazirləri, Adiloğlu Yayınları, Bakü.

GASIMOVA, Həcər (2008), Xarici Əlaqələr Hüququ, Bakı Universiteti Yayınları, Bakü.

SANDIKLI, Atilla; EMEKLİER, Bilgehan (2012), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, (Edt. Atilla Sandıklı), Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, BİLGESAM Yayınları, İstanbul.

SÜLEYMANOV, Mehman (2001), Azərbaycanın Hərb Tarixi, C.1, Firouzan Yayınları, Tehran.

SÜLEYMANOV, Mehman (2018), Azərbaycanda Ali Baş Komandanlıq İnstitutunun Heydər Əliyev Mərhələsi, Elm və Təhsil Yayınları, Bakü.

Makalelər

ALİYEV, Kamal Makili (2017), “Azərbaycan-NATO Münasibətləri”, Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri, ss. 651-657, 662.

AKSU, Muharrem (2012), “Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizmasında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Etkinliği ve 2003 Sonrası Değişim”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.17, S.3, s. 443.

BAĞIROVA, Gülarə (2015), “Azərbaycan Respublikasının Xarici Dövlətlərlə Hərbi-Texniki Əməkdaşlığı”, *Milli Təhlükəsizlik və Hərbi Elmlər Dergisi*, s.1, 30-32.

BAĞIROVA, Gülarə (2017), “Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin İnkişaf Mərhələləri: Ölkədaxili İslahatlar ,Beynəlxalq Hərbi Əməkdaşlıq”, *Hərbi Bilik Dergisi*, C.3, S.148, s. 3.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel ve ÖZEN, Çınar (2004), “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağlılık”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C.1, S.4, Ankara, ss. 63-65.

EMRAHOV, Ramiz (2015), “Rusiyanın Ermənistan-Azərbaycan Münaqişəsində Siyasəti”, *Hərbi Bilik Dergisi*, S.3, ss. 62-64.

GASIMOV, Kamal (2017), “Azərbaycan-İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Münasibətləri”, Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri, ss. 619-625.

HÜSEYNOV, Süleyman (2016), “Beynəlxalq geosiyası proseslər və Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası”, *Milli Təhlükəsizlik və Hərbi Elmlər Dergisi*, C.2, S.2, ss. 129-130.

İSKENDEROV, Heyal (2017), “Azərbaycan-NATO Münasibətləri: Strateji Tərəfdaşlığa Aparan Yol”, *Hərbi Bilik Dergisi*, S.2, SS. 64-80.

KARABULUT, Andaç ve DEĞER, Filiz (2015), “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşımına Genel Bakış”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.2, ss. 76-77.

MÖVSÜMLÜ, Cavid (2014), “Müasir Dövrə Pakistan-Azərbaycan Münasibətləri (1991-2013)”, *Tarix və Onun Problemləri Dergisi*, C.1, ss.124-126.

VELIYEV, Cavid (2017), “Azərbaycan Xarici Siyasətində Türk Şurasının Yeri”, Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri, ss. 663, 710-714.

YÜCE, Ahmet (2016), “Azərbaycan-Türkiyə Hərbi Əməkdaşlığı”, *Hərbi Bilik Dergisi*, S.1, ss. 99-100.

ZEYNALABDİNOV, Esger (2014), “ABŞ-ın Cənubi Qafqazda Hərbi-Siyasi Maraqları (1990-2001)”, *Bakı Universitetinin Xəbərləri Dergisi*, S.1, ss. 174-176.

Tezler

BİLGİN AYTAÇ, Gizem (2013), *Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul.

GÜLER, Uğur (2006), *Türkiyede Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, İzmir.

METİN, Ümit (2004), *Amerika Birleşik Devletlerinde Ordunun Dış Politikadaki Yeri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master tezi, Ankara.

PEHLİVAN, Cahit (2009), *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Güvenirliği Üzerine Bir Araştırma ve Ordu Millet Geleneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, İstanbul.

TOPÇU, Yücel (2015), *Askeri Gücün Değişen İşlevi ve NATO'nun Var Oluş Gerekçesi (1991-2014)*, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

SANDIKLI, Atilla; EMEKLİER, Bilgehan (2014), “21. Yüzyılda Yeni Güvenlik Anlayışları ve Yaklaşımları”, Uluslararası Balkan Kongresi, (28-29 Nisan 2014, İzmit), Kocaeli Üniversitesi, İzmit, ss. 22-24.

UĞUZ, Ayşegül (2016), “Liberalizmde Güvenlik Kavramı ve Uluslararası Güvenliğe Getirilen Çözümler”, V.Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, (12-15 Mayıs 2016, Isparta), Bildiriler Kitabı 2, Süleyman Demirel Üniversitesi , Isparta, s. 90.

Diğer Kaynaklar

AKYÜREK, Salih (2010), “Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu”, Rapor: 24, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, s.3.

ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Şəxsi Nümayəndəsinin Ofisi ilə əməkdaşlıq, (Erişim: 09 Mayıs 2018, <https://mod.gov.az/az/atet-ile-emekdasliq-029/>).

Azərbaycan Respublikası və Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı (NATO) arasında hərbi əməkdaşlıq, (Erişim: 09 Mayıs 2018, <https://mod.gov.az/az/nato-ile-emekdasliq-028/>).

Beynəlxalq Hərbi Əməkdaşlıq, (Erişim: 12 Mayıs 2018, <https://mod.gov.az/az/beynelxalq-herbi-emekdasliq-025/>).

Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi (BQXK) ilə əməkdaşlıq, (Erişim: 08 Mayıs 2018, <https://mod.gov.az/az/bqxk-ile-emekdasliq-520/>).

ƏLİYEV, Telman, “Uğursuz Daşaltı əməliyyatı və acı nəticələri”, Xalq qəzeti, 27.01.2014, (Erişim: 09 Mart 2018, <http://www.xalqqazeti.com/az/news/analytics/41525>)

“İşğal Olunmuş Ərazilər”, (Erişim: 11 Mart 2018, <http://www.tarix.gov.az/rayonlar.php>).

MAHMUDOV Yaqub (2004), , *Azərbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi*, C.1, Lider Nəşriyyat, Bakü, s. 452.

MEMMEDOVA, Naile (25 Ocak 2017). “Azərbaycan-İsrail əlaqələri zamanın qovşağında”. Xalq gazetesi, 6.

“Qarabağın Görkəmli şəxsiyyətləri”, (Erişim: 08 Mart 2018, <http://www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=1&menu=17&id=31#.WqEZ1topLDd>).

SANDIKLI, Atilla (2014), “Yumuşak Güç Savaşları”, , Siyaset Okulu toplantısı, (22 Mart 2014, Ankara), Bahçeşehir Üniversitesi, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Ankara, s.185.

“Xocalı soyqırımını bəşəriyyətə qarşı ən qanlı cinayətlərdəndir”, (Erişim: 09 Mart 2018, <https://news.milli.az/politics/247501.html>).